

พระชนกนาถ

พระปิยมหาราช ของชาวไทย

ดำเนินการโดย

คณะอนุกรรมการ

ศึกษามาตรการส่งเสริมความเข้าใจ

เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะประมุข

ของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

คำนำ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์จดหมายเหล่านี้เพื่อพระราชทานแก่พระเจ้าลูกยาเธอ เมื่อคราวที่ทุกพระองค์เสด็จไปทรงศึกษาวิชาการ ณ ต่างประเทศ ซึ่งได้ทรงพระราชทานข้อคิด คำแนะนำสั่งสอนให้พระราชโอรสและพระโอรส ประพฤติปฏิบัติตามพระบรมราโชวาทตั้งตัวอย่างโดยสงบ **เรื่องการเรียนรู้** โดยให้ตั้งใจไปเพื่อศึกษาวิชาความรู้อย่างเดียว ไม่ควรไปเปิดเผยหรือเผยแพร่เกียรติยศชื่อเสียง ไม่ควรประกาศตนว่าเป็นเจ้า เพราะการไยศน์นั้นทำให้วางตนลำบาก จะต้องรักษาศักดิ์ จึงควรประพฤติตนเยี่ยงสามัญชนทั่วไป **เรื่องการใช้จ่ายเงิน** เงินที่ใช้สอยในการศึกษาเล่าเรียนของพระราชโอรสและพระโอรสก็เป็นเงินพระคลังข้างที่ (พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์) ทรงเห็นว่า การใช้เงินพระคลังข้างที่ (พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์) ในการส่งพระราชโอรสและพระโอรสไปศึกษาเล่าเรียนนั้น จะทำให้พ้นจากคำครหาทั้งปวงได้ ส่วนเงินทองที่ใช้สอย ขอให้ใช้จ่ายอย่างประหยัดเข็มัดหม่อมอย่าทำใจโต สรุ่ยสร่าย ไม่ควรนำมาจำหน่ายในการที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นเรื่อง และอย่าไปอวดมั่งอวดมี ทำเทียบเทียมเขาให้ฟุ้งชานเป็นอันขาด ถ้าใครเป็นหนี้กลับมา พระองค์จะไม่ยอมใช้ให้ หากจะใช้ให้ก็ต้องได้รับการลงโทษ **และเรื่องการประพฤติ** ขอให้ตระหนักว่า ถึงแม้จะเกิดมาเป็นลูกของเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน ก็มีไว้ว่าจะฝึกฝนแต่ความสบาย จึงขอให้มีความอดุสาหะ ใฝ่ใจศึกษาเล่าเรียน อย่าคิดว่าตนเป็นลูกพระเจ้าแผ่นดิน มีอำนาจยิ่งใหญ่ จะมาทำเกะกะระรานไม่เกรงกลัวผู้ใดไม่ได้ พระองค์ทรงปรารถนาให้พระราชโอรสและพระโอรส มีความอ่อนน้อม วานอนสอนง่าย ให้ประพฤติให้ดีอยู่เสมอ นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงเน้นในเรื่องของการศึกษาหาความรู้ ด้วยคำสอนที่ว่า วิชาที่ออกไปศึกษาเล่าเรียน ต้องเรียนภาษาให้ได้สองในสาม จากภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศสและเยอรมัน ที่สำคัญต้องไม่ลืมภาษาไทย

(ข)

หนังสือพระชนกนาถ พระปิยมหาราช ของชาวไทย สามารถที่จะนำมาเป็นแนวทางในการสอนอบรมลูกหลานให้เป็นคนดี อุตสาหะ ใฝ่ใจในการศึกษา และเป็นตัวอย่างที่ดี แม้พระองค์จะเป็นพระมหากษัตริย์ก็ยังคงทรงระมัดระวังในการใช้เงินแผ่นดินและเงินพระคลังข้างที่ (พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์) โดยไม่ใช้เงินแผ่นดินส่งพระราชโอรสและพระโอรสไปศึกษาต่างประเทศ เพื่อไม่ให้ผู้อื่นติฉินพองงค์ได้ ทั้งยังทรงสอนและอบรมพระราชโอรสและพระโอรสให้ประพฤติปฏิบัติตนเยี่ยงสามัญชน การปฏิบัติพระองค์ในสถานะพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นตัวอย่างที่ดีเช่นนี้ จะทำให้เด็กและเยาวชนมีทัศนคติที่ดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นจุดประสงค์หลักและเป็นความตั้งใจอันดีของคณะผู้จัดทำที่ได้จัดทำหนังสือเล่มนี้ขึ้น เพื่อมอบให้คนไทยทุกคน ทุกครัวเรือน ได้นำไปปรับใช้ในการสอนลูก ๆ หลาน ๆ รวมทั้งเด็กและเยาวชนจะได้เรียนรู้ผ่านพระบรมราโชวาทของรัชกาลที่ ๕ โดยตรง และเมื่อคนไทยรวมทั้งเด็กและเยาวชนทุกคนมีหลักคำสอนในการประพฤติปฏิบัติตนในทางที่ถูกต้องแล้ว ก็จะส่งผลดีต่อประเทศชาติ และส่งผลให้สถาบันพระมหากษัตริย์ดำรงอยู่คู่กับประเทศไทยสืบไป

ข้อความในหนังสือเล่มนี้ เป็นข้อความที่ใช้ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งคำบางคำอาจจะไม่ตรงกับคำในพจนานุกรมที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

คณะอนุกรรมการศึกษามาตรการส่งเสริมความเข้าใจ
เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะประมุข
ของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

พระบรมราชาโฆวาท
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...ขอจดหมายคำสั่งตามความประสงค์ให้แก่ลูก
บรรดาซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
จงประพฤติตามโฆวาทที่จะกล่าวต่อไปนี้...”

รัชกาลที่ ๕ ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีในการส่งเสริมการศึกษาและอบรม พระราชโอรสและพระอโอรส โดยการส่งไปเรียนต่างประเทศเพื่อกลับมารับใช้ ประเทศ ให้เป็นผู้ปกครองที่ดี เสียสละ ทำเพื่อประเทศชาติ โดยในระหว่างนั้น พระองค์ได้ทรงเขียนจดหมายเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของพระราชโอรสและ พระอโอรสทุกพระองค์ ในระหว่างที่ได้ศึกษาอยู่ต่างประเทศอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งจดหมายแต่ละฉบับนั้น จะมีคำสอนที่น่าจดจำและนำไปปฏิบัติตาม เป็นอย่างยิ่ง

“...อนึ่ง เมื่อว่าในเวลานี้ การสามัคคีภายใน
เป็นข้อสำคัญยิ่งใหญ่ ซึ่งจะได้ต่อต้านด้วย
ศัตรูภายนอกอันมีกำลังกล้ากว่าแต่ก่อน
ถ้าหากการสามัคคีภายในไม่มีอยู่ได้แล้ว
ไหนเลยการต่อต้านภายนอกจะรับรองอยู่ได้...”

พระบรมราชาโฆวาท ฉบับที่ ๑
พระราชทานแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงพระราชนิพนธ์
เมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๒
ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

“...จึงขอเตือนให้คิดการให้ยาวให้กว้าง
อย่าคิดแต่ชนะสั้น ๆ ดึง่าย ๆ จงเดินไป
ตามแบบแห่งบรรพบุรุษของเราได้ทรง
ประพฤติมา คือปฏิบัติอิษฐานน้ำพระทัย
อยู่ในสัตย์ธรรมอันซื่อตรง มิได้ตกไป
ในอคติ ๔ ประการ และประกอบการ
โอบอ้อมอารีด้วยสังคหวัตถุเป็นต้น ข้อความ
ทั้งหลายนี้กล่าวมาแต่ย่อ ๆ ทุกเรื่อง
เมื่อจะใคร่ทราบความละเอียด
จงหาความพิสดาร
ดูในหนังสือต่าง ๆ เกิด...”

พระบรมราชาบาท ฉบับที่ ๑
พระราชทานแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงพระราชนิพนธ์
เมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๒
ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

หมายเหตุ : “สัตย์ธรรม” เป็นคำเขียนในอดีต ในปัจจุบันใช้คำว่า “สัตธรรม”

“...เมื่อมีผู้ที่ร่วมคิดในทางอันดีมากขึ้น
จึงค่อยแผ่อำนาจออกโดยยึดเอา
ทางที่ถูก ต่อสู้ทางที่ผิด
เมื่อชนะได้ครั้งหนึ่งสองครั้ง
ความนิยมของคนซึ่งตั้งอยู่ในทางกลาง
ย่อมรวนเรหันมาเห็นด้วยก่อน
จึงเกิดความนิยมมากขึ้น ๆ
จนถึงผู้ซึ่งเป็นศัตรูก็ต้องกลับเป็นมิตร
เว้นไว้แต่ผู้ซึ่งมีความปรารถนาล้ำ
อันจะถอยกลับมิได้เสียแล้ว ก็ต้องทำไป
แต่ยอมเห็นว่า กำลังอ่อนลงทุกเมื่อ ๆ...”

พระบรมราชาวาท ฉบับที่ ๒
พระราชทานแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงพระราชนิพนธ์
เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๒
ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

“...การที่เป็นเจ้าแผ่นดินมิใช่สำหรับมังมี
มิใช่สำหรับคุมเหงคนเล่นตามชอบใจ
มิใช่เกลียดไว้แล้วจะได้แก้เผ็ด
มิใช่เป็นผู้สำหรับจะกินสบาย
นอนสบาย ถ้าจะปรารถนาเช่นนั้นแล้ว
มีสองทาง คือ บวชทางหนึ่ง
เป็นเศรษฐีทางหนึ่ง เป็นเจ้าแผ่นดิน
สำหรับแต่เป็นคนจนและเป็นคนที่อดกลั้น
ต่อสุขและทุกข์ อดกลั้นต่อความรักและ
ความชังอันจะเกิดฉิวขึ้นมาในใจ
หรือมีผู้ยุยง
เป็นผู้ปราศจากความเกียจคร้าน...”

พระบรมราชาโฆวาท ฉบับที่ ๒
พระราชทานแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงพระราชนิพนธ์
เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๒
ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

“...อย่าถือว่าเกิดมามีบุญ ต้องถือว่าตัว
เกิดมามีกรรม สำหรับจะเทียมแอกเทียมไถ
ทำการที่หนัก การซึ่งจะมีวาสนาขึ้นไป
นั้นเป็นความทุกข์ มิใช่ความสุข...”

พระบรมราชาโชวาท ฉบับที่ ๒
พระราชทานแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงพระราชนิพนธ์
เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๒
ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

“...ในคำสั่งสอนขั้นต้นนี้จะว่าด้วย
เรื่องความรัก ด้วยเดี๋ยวนี้ตัวเจ้าได้ตั้งอยู่ใน
ตำแหน่งที่คนทั้งปวงเห็นทั่วกันแล้วว่า
จะเป็นผู้มีวาสนา เป็นที่พึงพำนักของเขาทั้งหลาย
สืบไปภายหน้า ย่อมจะได้รับความยกย่องหรือ
ช่วยคิดช่วยอ่านหรือมันหมายตามสมควร
แก่ทางที่จะเป็น ก็มีโดยมาก...”

พระบรมราชาโชวาท ฉบับที่ ๓
พระราชทานแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงพระราชนิพนธ์
เมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๓
ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

“...อย่าให้เมาในถ้อยคำที่ไม่ควรจะมา
ควรจะมีความรักใคร่ต่อผู้ซึ่งมีน้ำใจจงรักภักดี
ในเมื่อเขารักใคร่จะให้ เป็นประโยชน์จริง ๆ
ถึงหากว่าผู้ซึ่งจะมารักใคร่ รู้แล้วว่า
ไม่ทำประโยชน์อันใดให้ ก็ให้เป็นแค่เพียง
ไม่ถึงมันเอาในการสำแดงความรักใคร่
อย่าให้ถึงสละละถอนฟาดฟันอย่างใด
เป็นแต่ให้กำหนดรู้ในใจไว้เท่านั้น...”

พระบรมราชาโชวาท ฉบับที่ ๓
พระราชทานแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงพระราชนิพนธ์
เมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๓
ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

“...เมื่อว่าตามแบบโบราณที่เขา นับแล้ว
เขานับว่ามารดารักมากกว่าบิดา
จนในศาลาก็ใช้
“มาตาปิตุอุปภูฐานัง การปฏิบัติมารดาบิดา”
ยกมารดาเป็นใหญ่กว่าบิดา
ก็เป็นความจริง ด้วยมารดาอย่ามมี
ความรักใคร่ไม่เสื่อมถอย และฝังติด
อยู่ในใจมิได้ขาด...”

พระบรมราชาโชวาท ฉบับที่ ๓
พระราชทานแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงพระราชนิพนธ์
เมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๓
ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

“...ฝ่ายพ่อรักนั้นไม่รักจู้หรือมัวมาเป็นเล่น
โอะละพ่อไปก็จริง
แต่ความรักนั้นปรารถนาแต่ทางที่ดี
ย่อมแลเห็นสิ่งที่ไม่ดี จึงอาจจะประมุขผู้ว่า
เป็นรักมีประโยชน์มากกว่า...”

พระบรมราชาวาท ฉบับที่ ๓
พระราชทานแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงพระราชนิพนธ์
เมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๓
ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

ที่ศาลาเปิดดอก ประทับพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกยาเธอ

วันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๖

www.VinyahBooks.com

“...ควรจะรักรักนั้นไว้ เพื่อให้เป็นที่อุดหนุน
แท้จริงก็มีประโยชน์ได้มากเหมือนกัน
เป็นแต่ให้พึงประมาณใจ
รู้จำพวกรู้บุคคล ว่าคนรักเรานั้นรักชั้นนี้ ๆ
เป็น ๔ จำพวกดังเช่นที่กล่าวมาแล้ว
แล้วประพาศิตความดีตอบให้สม่าเสมอ
ถ้าผูกพันผู้ซึ่งมีน้ำใจรักใคร่ทั้ง ๔
จำพวกนี้ไว้ได้ด้วยสติสัมปชัญญะ
มิใช่เปลอมีไ้หลงแล้ว
จะเป็นที่ตั้งแห่งความเจริญดีแก่ตนสืบไป...”

พระบรมราชาวาท ฉบับที่ ๓
พระราชทานแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงพระราชนิพนธ์
เมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๓
ณ พระที่นั่งอมรมพิมานมณี

“...การซึ่งจะให้ออกไปเรียนครั้งนี้
มีความประสงค์มุ่งหมายแต่จะให้
วิชาความรู้อย่างเดียว ไม่มั่นหมายจะให้
เป็นเกียรติยศชื่อเสียงอย่างหนึ่งอย่างใด
ในชั้น ซึ่งยังเป็นผู้เรียนวิชาอยู่นี้เลย
เพราะฉะนั้น ที่จะไปครั้งนี้อย่าให้ไวยศ
ว่าเป็นเจ้า ให้ถือเอาบรรดาศักดิ์เสมอลูก
ผู้มีตระกูลในกรุงสยาม คืออย่าให้ใช้
อิสรอแยลไฮเนสปรินซ์นำหน้าชื่อ
ให้ใช้แต่ชื่อเดิมของตัวเฉย ๆ ...”

พระบรมราชาบาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...และถ้าเราเป็นเจ้านายแล้วต้อง
รักษาศักดิ์ในกิจการทั้งปวงที่จะทำ
ทุกอย่างเป็นเครื่องล่อตาล่อหูคนทั้งปวง
ที่จะให้พอใจดูพอใจฟัง จะทำอันใด
ก็ต้องระวังตัวไปทุกอย่าง ที่สุดจะซื้อจ่าย
อันใดก็แพงกว่าคนสามัญ เพราะเขา
ถือว่ามันมี เป็นการเปลืองทรัพย์
ในที่ไม่ควรจะเปลือง...”

พระบรมราชาชาวาทีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...เงินค่าที่จะใช้สอยในการเล่าเรียนกินอยู่
นุ่งห่ม ทั้งปวงนั้น จะใช้เงินพระคลังข้างที่
คือเงินที่เป็นส่วนสิทธิ์ขาดแต่ตัวพ่อเอง
ไม่ใช่เงินที่สำหรับจ่ายราชการแผ่นดิน...”

พระบรมราชาบาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...การซึ่งให้มีโอกาสและให้ทุนทรัพย์
ซึ่งจะได้เล่าเรียนวิชานี้ เป็นทรัพย์มรดก
อันประเสริฐดีกว่าทรัพย์สินเงินทองอื่น ๆ
ด้วยเป็นของติดตัวอยู่ได้ไม่มีอันตราย
ที่จะเสื่อมสูญ ลูกคนใดที่มีสติปัญญา
เฉลียวฉลาดก็ดี หรือไม่มีสติปัญญา
เฉลียวฉลาดก็ดี ก็จะต้องส่งไปเรียนวิชาทุกคน
ตลอดโอกาสที่จะเป็นไปได้
เหมือนหนึ่งได้แบ่งทรัพย์มรดกให้แก่ลูก
เสมอ ๆ กันทุกคน...”

พระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...เพราะค่าที่เป็นลูกของพ่อไม่อยากจะ
ให้มีมลทิน ที่พุดดิเตียนเกี่ยวข้องกับ
ความปรารถนา
ซึ่งจะสงเคราะห์แก่ลูกให้ทั่วถึง
โดยเทียงธรรมนี้ จึงมิได้ใช้เงินแผ่นดิน...”

พระบรมราชาบาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...จงอุตสาหะเล่าเรียนด้วยความเพียรอย่างยิ่ง
เพื่อจะได้มีโอกาสที่จะทำการให้เป็นคุณแก่บ้านเมือง
ของตน และโลกที่ตัวได้มาเกิด ถ้าจะถือว่าเกิดมา
เป็นเจ้านายแล้วนี่ ๑ อยู่จนตลอดชีวิตก็เป็นสบาย
ดังนั้น จะไม่ผิตอันใดกับสัตว์ดิรัจฉาน
อย่างเลวนัก สัตว์ดิรัจฉานมันเกิดมา
กิน ๑ นอน ๑ แล้วก็ตาย แต่สัตว์บางอย่างยังมีหนัง
มีเขามีกะดุกเป็นประโยชน์ได้บ้าง แต่ถ้าคน
ประพาศอย่างเช่นสัตว์ดิรัจฉานแล้ว จะไม่มีประโยชน์
อันใดยิ่งกว่าสัตว์ดิรัจฉานบางพวกไปอีก
เพราะฉะนั้น จงอุตสาหะที่จะเรียนวิชา
เข้ามาเป็นกำลังที่จะทำให้ตัวดีกว่าสัตว์ดิรัจฉาน
ให้จงได้ จึงจะนับว่าเป็นการได้สนองคุณพ่อ...”

พระบรมราชาชาวทมิฬในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...จรรยาเถิดว่า ถ้าเมื่อได้ทำความผิดเมื่อใด
จะได้รับโทษโดยทันที การที่มีพ่อเป็น
เจ้าแผ่นดินนั้นจะไม่เป็นการช่วยเหลืออุดหนุน
แก้ไขอันใดได้เลย อีกประการหนึ่ง
ชีวิตสังขารมนุษย์ไม่ยั่งยืนยืดยาวเหมือนเหล็ก
เหมือนศิลา ถึงโดยว่าจะมีพ่ออยู่
ในขณะหนึ่ง ก็คงจะมีเวลาที่ไม่มีได้ขณะหนึ่ง
เป็นแน่แท้ ถ้าประพาศิตความชั่วเสียแต่
ในเวลามีพ่ออยู่แล้ว โดยจะปิดบังซ่อนเร้น
อยู่ได้ด้วยอย่างหนึ่งอย่างใด เวลาไม่มีพ่อ
ความชั่วนั้นคงจะปรากฏเป็นโทษติดตัว
เหมือนเงาตามหลังอยู่ไม่ขาด เพราะฉะนั้น
จงเป็นคนอ่อนน้อม วาง่ายสอนง่าย
อย่าให้เป็นทมิฬมานะไปในทางที่ผิด...”

พระบรมราชาโชวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...เงินทองที่จะใช้สอยในค่ากินอยู่नु่มห่ม
หรือใช้สอยเบ็ดเสร็จทั้งปวง จงขมิดแถม
ใช้แต่เพียงพอที่อนุญาตให้ใช้ อย่าทำใจโต
มือโตสุรุ่ยสุร่าย

โดยถือตัวว่าเป็นเจ้านายมั่งมีมาก หรือถือว่า
พ่อเป็นเจ้าแผ่นดินมีเงินทองถมไป
ขอบอกเสียให้รู้แต่ต้นมือว่า ถ้าผู้ใด
ไปเป็นหนี้มาจะไม่ยอมใช้หนี้ให้เลย...”

พระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...จงนึกไว้ให้เสมอว่า
เงินทองที่แลเห็นมาก ๆ
ไม่ได้เป็นของหามาได้โดยง่าย เหมือนเวลาที่
จ่ายไปจ่ายนั้นเลย เงินที่ส่วนตัวได้รับเบี้ยหวัด
หรือเงินกลางปีอยู่เสมอนั้น ก็ด้วยอาศัย
เป็นลูกพ่อ ส่วนเงินที่พ่อได้หรือลูกได้
เพราะพ่อนั้น ก็เพราะอาศัยที่พ่อเป็น
ผู้ทำนุบำรุงรักษาบ้านเมือง และราษฎร
ผู้เจ้าของทรัพย์นั้นก็เฉลี่ยเรียไรกันมาให้
เพื่อจะให้เป็นกำลังที่จะหาความสุขคุ้มกับ
ค่าที่เหน็ดเหนื่อย ที่ต้องรับการในตำแหน่งอันสูง
คือเป็นผู้รักษาความสุขของเขาทั้งปวง...”

พระบรมราชาชาวกาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...จงจำไว้ ตั้งใจอยู่ให้เสมอว่า ตัวเป็นคนจน มีเงินใช้เฉพาะแต่ที่รักษาความสุขของตัวพอสมควรเท่านั้น ไม่มั่งมีเหมือนใคร ๆ อื่น และไม่เหมือนกับผู้ดีฝรั่งเลย ผู้ดีฝรั่งเขามั่งมีสืบตระกูลกันมาด้วยได้ดอกเบียค่าเช่าต่าง ๆ ตัวเองเป็นผู้ได้เงินจากราษฎรเลี้ยง พอสมควรที่จะเลี้ยงชีวิตและรักษาเกียรติยศเท่านั้น อย่าไปอวดมั่งอวดมีทำเทียบเทียมเขาให้ฟังชานไปเป็นอันขาด...”

พระบรมราชาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

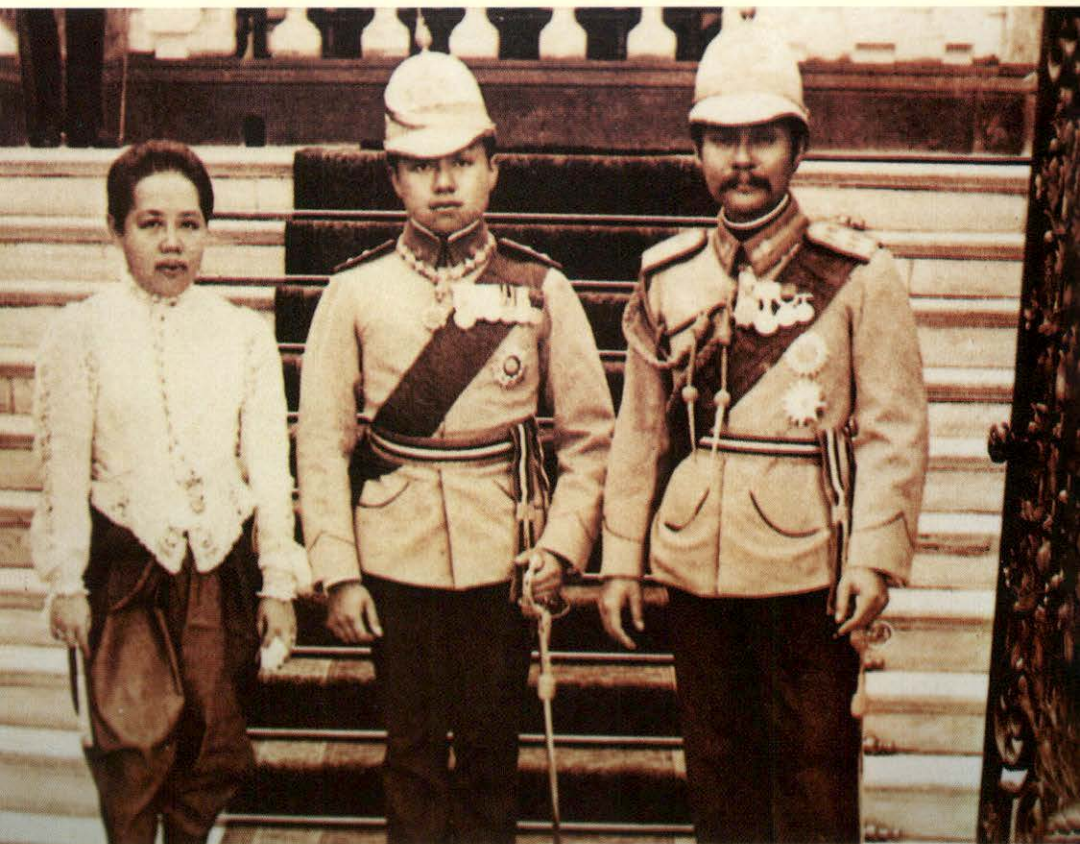
“...วิชาที่จะออกไปเรียนนั้น ก็คงต้องเรียน
ภาษาและหนังสือในสามภาษา คืออังกฤษ
ฝรั่งเศส เยอรมัน ให้ได้แม่นยำชัดเจน
คล่องแคล่ว จนถึงแต่งหนังสือได้สองภาษา
เป็นอย่างน้อย เป็นวิชาหนังสืออย่างหนึ่ง
กับวิชาเลขให้เรียนรู้คิดใช้ได้ในการต่าง ๆ
อีกอย่างหนึ่ง...”

พระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...ฝ่ายหนังสือไทยจึงไม่พอที่จะเล่าเรียน
จึงต้องไปเรียนภาษาอื่น เพื่อจะได้
เรียนวิชาให้กว้างขวางออกแล้ว
จะเอากลับลงมาใช้เป็นภาษาไทยทั้งสิ้น
เพราะฉะนั้น จะทิ้งภาษาของตัวเอง
ให้ลืมถ้อยคำที่จะพูดให้สมควรเสีย
หรือจะลืมวิธีเขียนหนังสือไทยที่ตัว
ได้ฝึกหัดแล้วเสียนั้นไม่ได้เลย...”

พระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...เวลาที่ออกไปเรียนวิชาอยู่ ขอบังคับว่า
ให้เขียนหนังสือถึงพ่อทุกคน อย่างน้อย
เดือนละฉบับ เมื่อเวลายังเขียนหนังสือ
อังกฤษไม่ได้ก็เขียนมาเป็นหนังสือไทย
ถ้าเขียนหนังสืออังกฤษหรือภาษาหนึ่ง
ภาษาใดได้ให้เขียนภาษาอื่นนั้นมา
ฉบับหนึ่ง ให้เขียนคำแปลเป็นหนังสือไทย
อีกฉบับหนึ่ง ติดกันมาอย่าให้ขาด...”

พระบรมราชาไว้ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...เมื่อเขียนเข้ามาคำใดผิดจะติเตียนออกไปแล้ว
จงจำไว้ใช้ให้ถูกต้องไปภายหน้า
อย่าให้มีความกลัวความกระดากว่าผิด
ให้ทำตามที่ได้มอดสาหะความแน่ใจว่า
เป็นถูกแล้ว เมื่อผิดก็แก้ไป
ไม่เสียหายอันใด...”

พระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...เพราะเหตุว่าถึงจะเป็นเจ้าก็ดี เป็นไพร่ก็ดี
เมื่ออยู่ในประเทศมิใช่บ้านเมืองของตัว
ก็ไม่มีอำนาจที่จะทำฤทธิ์เดชอันใด
ผิดไปกับคนสามัญได้...”

พระบรมราชาบาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...เงินส่วนของใครจะลงชื่อเป็นของผู้นั้นฝากเอง
แต่ในกำหนดยังไม่ถึงอายุ ๒๑ ปีเต็ม
จะเรียกเอาเงินใช้สอยเองมิได้ จะตั้งผู้จัดการ
แทนไว้ที่นอก ให้เป็นผู้ช่วยจัดการไป
เงินฝากไว้แห่งใด เท่าใด และผู้ใดเป็น
ผู้จัดการ จะได้ทำหนังสือมอบให้อีกฉบับหนึ่ง
สำหรับที่จะได้ไปทวงเอาในเวลาต้องการได้...”

พระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...ก็ถ้าจะใช้เงินแผ่นดินสำหรับให้ไปเล่าเรียน
แก่ผู้ซึ่งไม่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด กลับมา
ไม่ได้ทำราชการค้ำกับเงินแผ่นดินที่ลงไป
ก็จะเป็นที่ติเตียนของคนบางจำพวกว่า
มีลูกมากเกินไป จนต้องใช้เงินแผ่นดิน
เป็นค่าเล่าเรียนมากมายเหลือเกิน แล้วซ้ำ
ไม่เลือกเฟ้น เอาแต่ที่เฉลียวฉลาดจะได้ราชการ
คนโง่คนเงาก็เอาไปเล่าเรียนให้เปลืองเงิน...”

พระบรมราชาบาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...เห็นว่าการสงเคราะห์ด้วยเล่าเรียนดังนี้
เป็นดีกว่าอย่างอื่น ๆ จึงได้เอาเงินรายนี้
ใช้เป็นการมีคุณต่อแผ่นดิน ที่ไม่ต้องแบ่ง
เงินแผ่นดินมาใช้เป็นค่าเล่าเรียนขึ้นอีก
ส่วนหนึ่ง และพ้นจากคำคัดค้านต่าง ๆ
เพราะเหตุที่พ่อได้เอาเงินส่วนที่พ่อจะได้ใช้เองนั้น
ออกให้เล่าเรียน ด้วยเงินรายนี้ไม่มี
ผู้หนึ่งผู้ใดที่จะแทรกแซงว่าควรใช้อย่างนั้น
ไม่ควรใช้อย่างนั้นได้เลย...”

พระบรมราชาไว้ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...จรรยาสุกตัวเป็นนิจเถิดว่า เกิดมาเป็นเจ้านายมียศ
บรรดาศักดิ์มากจริงอยู่ แต่ไม่เป็นการจำเป็นเลยที่
ผู้ใดเป็นเจ้าของแผ่นดินชั้น จะต้องใช้ราชการอันเป็นช่องที่
จะหาเกียรติยศชื่อเสียง และทรัพย์สมบัติ ถ้าจะว่า
ตามการซึ่งเป็นมาแต่ก่อน เจ้านายซึ่งจะหาช่อง
ทำราชการได้ยากกว่าลูกขุนนาง เพราะเหตุที่เป็น
ผู้มีวาสนาบรรดาศักดิ์มาก จะรับราชการ
ในตำแหน่งต่ำ ๆ ซึ่งเป็นกระไดขั้นแรก คือเป็นนายรอง
หุ้มแพรมหาดเล็กเป็นต้นก็ไม่ได้เสียแล้ว จะไปแต่งตั้ง
ให้ว่าการใหญ่โตสมแก่ยศศักดิ์ เมื่อไม่มีวิชาความรู้
และสติปัญญาพอที่จะทำการในตำแหน่งนั้นไปได้
ก็เป็นไปไม่ได้ เพราะฉะนั้น เจ้านายจะเป็นผู้ได้ทำราชการ
มีชื่อเสียงดี ก็อาศัยได้แต่สติปัญญาความรู้
และความเพียรของตัว...”

พระบรมราชาบาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...อย่าได้ถือตัวว่าเป็นลูกเจ้าแผ่นดิน พ่อมีอำนาจ
ยิ่งใหญ่อยู่ในบ้านเมือง ถึงจะเกะกะ
ไม่กลัวเกรงคุมเหงผู้ใด เขาก็คงจะมีความเกรงใจพ่อ
ไม่ต่อสู้อะไรหรือไม่อาจฟ้องร้องว่ากล่าว การซึ่งเชื่อใจ
ดังนั้นเป็นการผิดแท้ทีเดียว เพราะความปรารถนา
ของพ่อไม่อยากจะให้ลูกมีอำนาจที่จะเกะกะ
อย่างนั้นเลย เพราะรู้เป็นแน่ว่าเมื่อรักลูก
มากเกินไป ปล่อยให้ไม่กลัวใครและประพฤติก้าว
ดังนั้น คงจะเป็นโทษแก่ตัวลูกนั่นเอง
ทั้งในปัจจุบันอนาคต...”

พระบรมราชาบาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...จงประพาดตัวหันหาทางที่ชอบที่ถูกอยู่เสมอ
เป็นนิจเถิด จะละเว้นทางที่ชั่วซึ่งรู้ได้เองแก่ตัว
หรือมีผู้ตักเตือนแนะนำให้รู้แล้ว อย่าให้ลวง
ให้เป็นไปได้เลยเป็นอันขาด...”

พระบรมราชาบาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...พึงรู้เถิดว่าต้องใช้หนี้เมื่อใด ก็จะต้องรับโทษ
เมื่อนั้นพร้อมกัน อย่าเชื่อถ้อยคำผู้ใด
หรืออย่าหมายใจว่าโดยจะใช้สุรุษสุร่าย
ไปเหมือนอย่างเช่นคนเขาไปแต่ก่อน ๆ...”

พระบรมราชาบาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...เงินนั้นไม่ควรจะนำมาจำหน่ายในการที่ไม่เป็น
ประโยชน์ไม่เป็นเรื่อง และเป็นการไม่มีคุณ
กลับให้โทษแก่ตัว ต้องใช้แต่ในการจำเป็น
ที่จะต้องใช้ ซึ่งจะเป็นการมีคุณประโยชน์
แก่ตนและผู้อื่นในทางชอบธรรม...”

พระบรมราชาบาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...เพราะฉะนั้น จึงต้องไม่ยอมที่จะใช้หนี้ให้
โดยว่าจะต้องใช้ให้ก็ต้องมีโทษเป็นประกัน
มั่นใจว่าจะไม่ต้องใช้อีก เพราะจะเซ็ดหลาย
ในโทษที่ทำนั้นจึงจะยอมใช้ให้ได้
ใช้ให้เพราะจะไม่ให้ทรัพย์ผู้อื่นสูญเสีย
เท่านั้น ใช้จะใช้ให้โดยความรักใคร่อย่างบิดา
ให้บุตรเมื่อมีความยินดีต่อความประพฤติ
ของบุตรนั้นเลย...”

พระบรมราชาวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...ยังเป็นผู้ใหญ่ขึ้นก็จะมีบ้านเรือนบุตรภรรยา
มากขึ้น คงต้องใช้มากขึ้น เงินที่ได้นั้น
บางทีก็จะไม่พอ จะเชื่อว่าวิชาที่ตัวไปเรียน
จะเป็นเหตุให้ได้ทำราชการ ได้ผลประโยชน์
ทันใช้หนี้ ก็เชื่อไม่ได้เพราะเหตุที่ตัวเป็น
เจ้านาย ถ้าบางทีจะเป็นเวลาเกิดขัดข้อง
เพราะเป็นเจ้านายนั้นก็ทำอะไรไม่ได้เลย
ถ้าจะหันไปข้างทำมาหากิน ซึ่งเป็นการยาก
ที่จะทำเพราะเป็นเจ้าเหมือนกัน
คือไปรับจ้างเขาเป็นเสมียนไม่ได้ เป็นต้น
เมื่อทูลรอนที่มีเอาไปใช้หนี้เสียหมดแล้ว
จะเอาอันใดเป็นทูลรอนในการ
ทำมาหากินเล่า...”

พระบรมราชาวาทีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...วิชาอื่น ๆ ที่จะเรียนต่อไปให้เป็นวิชา
ชำนาญพิเศษในกิจการช่างวิชานั้น จะตัดสิน
เป็นแน่นอนว่าให้เรียนสิ่งใดในเวลา
นี้ก็ยังไม่ควร จะต้องไว้เป็นคำสั่งต่อภายหลัง
เมื่อรู้วิชาขั้นต้นพอสมควรแล้ว แต่บัดนี้จะขอ
ตัดเดือนอย่างหนึ่งก่อนว่า ซึ่งให้ออกไปเรียน
ภาษาวิชาการในประเทศยุโรปนั้น
ใช้ว่าจะต้องการเอามาใช้แต่เฉพาะภาษาฝรั่ง
หรืออย่างฝรั่งอย่างเดียว ภาษาไทย
และหนังสือไทยซึ่งเป็นภาษาของตัวเอง
หนังสือของตัวเอง คงจะต้องใช้อยู่เป็นนิจ...”

พระบรมราชาบาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...ถ้ารู้แต่ภาษาต่างประเทศ ไม่รู้เขียนอ่าน
แปลงเป็นภาษาไทยได้ก็ไม่ใช่ประโยชน์อันใด
ถ้าอย่างนั้นหาจ้างแต่ฝรั่งมาใช้เท่าไร ๆ ก็ได้
ที่ต้องการนั้นต้องให้กลับแปล
ภาษาต่างประเทศลงเป็นภาษาไทยได้
แปลภาษาไทยออกเป็นภาษาต่างประเทศได้
จึงจะนับว่าเป็นประโยชน์...”

พระบรมราชาโหวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...เพราะเหตุที่ลูกยังเป็นเด็กไม่ได้เรียนภาษาไทย
แน่นอนมันคง ก็ให้อาศัยไต่ถามครูไทย
ที่ออกไปอยู่ด้วย หรือค้นดูตามหนังสือภาษาไทย
ซึ่งได้จัดออกไปให้ด้วย คงจะพอหาถ้อยคำ
ที่จะใช้แปลออกเป็นภาษาไทยได้...”

พระบรมราชาบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...จรรู้ว่า การเล่าเรียนของลูกทั้งปวงนั้น
อาของเจ้ากรมหมื่นเทววงศโรประการ
ได้รับปฏิญาณต่อพ่อว่า จะตั้งใจอุทิศ
เป็นธุระในการเล่าเรียนของลูกทั้งปวง
ทั้งในปัจจุบันและภายหน้า พ่อได้มี
ความวางใจมอบธุระสิทธิ์ขาดแก่กรมหมื่น
เทววงศโรประการ เป็นธุระทุกสิ่งทุกอย่าง
ในกรุงเทพ ฯ เมื่อมีธุระขัดข้องประการใด
ให้มีหนังสือมาถึงกรมหมื่นเทววงศ ฯ ก็จรรู้
ตลอดได้ถึงพ่อ...”

พระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

“...เมื่ออยู่ในโรงเรียนแห่งใด จงประพฤติ
การให้เรียบร้อยตามแบบอย่างซึ่งเขาตั้งลงไว้
อย่าเกะกะวุ่นวาย เชื่อตัวเชื่อฤทธิไปต่าง ๆ
จงอุตส่าห์พากเพียรเรียนวิชาให้รู้มาได้
ช่วยกำลั๋งพ่อ เป็นที่ชื่นชมยินดีสมกับ
ที่มีความรักนั้นเถิด ฯ...”

พระบรมราชาโหวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่พระราชโอรสและพระโอรส
ซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

บทอ้างอิง

คัดลอกมาจาก :- หนังสือ “พระบรมราชาบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ พระราชปราวรภ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าด้วยเรื่องทาสและเกษียณอายุ กับสำเนากระแสพระบรมราชโองการ พระราชบัญญัติ พระราชดำรัส พระราชหัตถเลขา และประกาศการศึกษา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ
คุณแม่เอม หิมะทองคำ
ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง พระนคร
วันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๙

พระบรมราชาวาท

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

ขอจดหมายคำสั่งตามความประสงค์ให้แก่ลูก บรรดาซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป จงประพฤติตามโอวาทที่จะกล่าวต่อไปนี้

๑. การซึ่งจะให้ออกไปเรียนครั้งนี้ มีความประสงค์มุ่งหมายแต่จะให้ได้ว่าวิชาความรู้อย่างเดียว ไม่นับหมายจะให้เป็นที่เกียรติดียชื่อเสียงอย่างหนึ่งอย่างใดในชั้น ซึ่งยังเป็นผู้เรียนวิชาอยู่นี้เลย เพราะฉะนั้นที่จะไปครั้งนี้อย่าให้ไว้ศว่าเป็นเจ้า ให้ถือเอาบรรดาศักดิ์เสมอลูกผู้มีตระกูลในกรุงสยาม คืออย่าให้ใช้ฮิสรอกแยลไฮเนสปรินซ์นำหน้าชื่อ ให้ใช้แต่ชื่อเดิมของตัวเฉย ๆ เมื่อผู้อื่นเขาเติมหน้าชื่อหรือจะเติมท้ายชื่อตามธรรมเนียมอังกฤษเป็นมิสเตอร์ หรือเอสไควร์ ก็ตามที่เถิด อย่าคัดค้านเขาเลย แต่ไม่ต้องใช้คำว่านายตามอย่างไทย ซึ่งเป็นคำนำของชื่อลูกขุนนางที่เคยใช้แทนมิสเตอร์ เมื่อเรียกชื่อไทยในภาษาอังกฤษบ่อย ๆ เพราะว่าเป็นภาษาไทยซึ่งจะทำให้เป็นที่ฟังชัด ๆ ฟูไป

ขออธิบายความประสงค์ข้อนี้ให้ชัดว่า เหตุใดจึงได้ไม่ให้เป็นยศเจ้าเหมือนอาของตัวที่เคยไปแต่ก่อน ความประสงค์ข้อนี้ ใช่ว่าจะเกิดขึ้นเพราะไม่มีความเมตตากรุณา หรือจะปิดบังซ่อนเร้นไม่ให้รู้ว่าเป็นลูกอย่างนั้นเลย พ่อคงรับว่าเป็นลูก และมีความเมตตากรุณาตามธรรมดาที่บิดาจะกรุณาต่อบุตร แต่เห็นว่าซึ่งจะเป็นยศเจ้านั้นไม่เป็นประโยชน์อันใดแก่ตัวนัก ด้วยธรรมดาเจ้านายฝ่ายเขามีน้อย เจ้านายฝ่ายเรามีมาก ข้างฝ่ายเขามีน้อยตัวก็ยกย่อง

ทำนุบำรุงกันใหญ่โตมากกว่าเรา ฝ่ายเราจะไปมียศเสมออยู่กับเขา แต่ความ
บริบูรณ์และยศศักดิ์ไม่เต็มเหมือนอย่างเขา ก็จะเป็นที่น้อยหน้าและเห็นเป็น
เจ้านายเมืองไทยแล้วไป และถ้าเราเป็นเจ้านายแล้วต้องรักษายศศักดิ์ในกิจการ
ทั้งปวงที่จะทำทุกอย่างเป็นเครื่องล่อตาล่อหูคนทั้งปวง ที่จะทำให้พอใจดูพอใจฟัง
จะทำอันใดก็ต้องระวังตัวไปทุกอย่าง ที่สุดจะซื่อจ่ายอันใดก็แพงกว่าคนสามัญ
เพราะเขาถือว่ามันมี เป็นการเปลืองทรัพย์ในที่ไม่ควรจะเปลือง เพราะเหตุว่า
ถึงจะเป็นเจ้าก็ดี เป็นไพร่ก็ดี เมื่ออยู่ในประเทศมิใช่บ้านเมืองของตัว ก็ไม่มี
อำนาจที่จะทำฤทธิ์เดชอันใดผิดไปกับคนสามัญได้ จะมีประโยชน์อยู่นิดหนึ่ง
แต่เพียงเข้าที่ประชุมสูง ๆ ได้ แต่ถ้าเป็นลูกผู้มีตระกูลก็จะเข้าในที่ประชุมสูง ๆ
ได้เท่ากันกับเป็นเจ้านั่นเอง เพราะฉะนั้น จึงขอห้ามเสียว่า อย่าได้ไปอวดอ้างเอง
หรืออย่าให้คนใช้สอยอวดอ้างว่าเป็นเจ้านายอันใด จงประพฤติให้ถูกตามคำสั่งนี้

๒. เงินค่าที่จะใช้สอยในการเล่าเรียนกินอยู่ นุ่งห่ม ทั้งปวงนั้น จะใช้เงิน
พระคลังข้างที่ คือเงินที่เป็นส่วนสิทธิ์ขาดแต่ตัวพ่อเอง ไม่ใช่เงินที่สำหรับจ่าย
ราชการแผ่นดิน เงินรายนี้ได้ฝากไว้ที่แบงค์ ซึ่งจะได้มีคำสั่งให้ราชทูตจ่ายเป็นเงิน
สำหรับเรียนวิชาชั้นต้น ๕ ปี ๆ ละ ๓๒๐ ปอนด์ เงิน ๑,๖๐๐ ปอนด์ สำหรับ
เรียนวิชาชั้นหลังอีก ๕ ปี ๆ ละ ๔๐๐ ปอนด์ รวมเป็นคนละ ๓,๖๐๐ ปอนด์
จะได้รู้วิชาเสร็จสิ้นอย่างช้าใน ๑๐ ปีนี้ แต่เงินนี้ฝากไว้ในแบงค์คงจะมีดอกเบี้ย
มากขึ้น เหลือการเล่าเรียนแล้วจะได้ใช้ประโยชน์ของตนเองตามชอบใจ
เป็นส่วนยกให้ เงินส่วนของใครจะลงชื่อเป็นของผู้นั้นฝากเอง แต่ในกำหนด
ยังไม่ถึงอายุ ๒๑ ปีเต็ม จะเรียกเอาเงินใช้สอยเองมิได้ จะตั้งผู้จัดการแทนไว้ที่นอก
ให้เป็นผู้ช่วยจัดการไป เงินฝากไว้แห่งใด เท่าใด และผู้ใดเป็นผู้จัดการ จะได้
ทำหนังสือมอบให้อีกฉบับหนึ่งสำหรับที่จะได้ไปทวงเอาในเวลาต้องการได้

การซึ่งใช้เงินพระคลังข้างที่ ไม่ใช่เงินแผ่นดินอย่างเช่นเคยจ่ายให้
เจ้านายและบุตรข้าราชการไปเล่าเรียนแต่ก่อนนั้น เพราะเห็นว่าพ่อมีลูกมากด้วยกัน

การซึ่งมีโอกาสและให้ทุนทรัพย์ซึ่งจะได้เล่าเรียนวิชานี้ เป็นหลักทรัพย์มรดกอันประเสริฐดีกว่าทรัพย์สินเงินทองอื่น ๆ ด้วย เป็นของติดตัวอยู่ได้ไม่มีอันตรายที่จะเสื่อมสูญ ลูกคนใดที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดก็ดี หรือไม่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดก็ดี ก็จะต้องส่งไปเรียนวิชาทุกคนตลอดโอกาสที่จะเป็นไปได้ เหมือนหนึ่งได้แบ่งทรัพย์มรดกให้แก่ลูกเสมอ ๆ กันทุกคน ก็ถ้าจะใช้เงินแผ่นดินสำหรับให้ไปเล่าเรียนแก่ผู้ซึ่งไม่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด กลับมาไม่ได้ทำราชการคຸ້ມกับเงินแผ่นดินที่ลงไป ก็จะเป็นที่ติเตียนของคนบางจำพวกว่ามีลูกมากเกินไปจนต้องใช้เงินแผ่นดินเป็นค่าเล่าเรียนมากมายเหลือเกิน แล้วซ้ำไม่เลือกเฟ้นเอาแต่ที่เฉลียวฉลาดจะได้ราชการ คนโง่คนงาก็เอาไปเล่าเรียนให้เปลืองเงิน เพราะค่าที่เป็นลูกของพ่อไม่อยากจะให้มีมลทิน ที่พูดติเตียนเกี่ยวข้องกับความปลอดภัย ซึ่งจะสงเคราะห์แก่ลูกให้ทั่วถึงโดยเที่ยงธรรมนี้จึงมิได้ใช้เงินแผ่นดิน

อีกประการหนึ่งเล่า ถึงว่าเงินพระคลังข้างที่นั้นเองก็เป็นเงินส่วนหนึ่งในแผ่นดินเหมือนกัน เว้นแต่เป็นส่วนที่ยกให้แต่พ่อใช้สอยการในตัว มีทำการกุศลและสงเคราะห์บุตรภรรยาเป็นต้น เห็นว่าการสงเคราะห์ด้วยเล่าเรียนดังนี้ เป็นดีกว่าอย่างอื่น ๆ จึงได้เอาเงินรายนี้ใช้เป็นการมีคุณต่อแผ่นดินที่ไม่ต้องแบ่งเงินแผ่นดินมาใช้เป็นค่าเล่าเรียนขึ้นอีกส่วนหนึ่ง และพ้นจากคำคัดค้านต่าง ๆ เพราะเหตุที่พ่อได้เอาเงินส่วนที่พ่อจะได้ใช้เองนั้นออกให้เล่าเรียนด้วยเงินรายนี้ไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดที่จะแทรกแซงว่าควรใช้อย่างนั้น ไม่ควรใช้อย่างนั้นได้เลย

๓. จงรู้สึกตัวเป็นนิจเถิดว่า เกิดมาเป็นเจ้านายมียศบรรดาศักดิ์มากจริงอยู่ แต่ไม่เป็นการจำเป็นเลยที่ผู้ใดเป็นเจ้าของแผ่นดินขึ้น จะต้องใช้ราชการอันเป็นช่องที่จะหาเกียรติยศชื่อเสียงและทรัพย์สมบัติ ถ้าจะว่าตามการซึ่งเป็นมาแต่ก่อน เจ้านายซึ่งจะหาช่องทำราชการได้ยากกว่าลูกขุนนาง เพราะเหตุที่เป็นผู้มีวาสนาบรรดาศักดิ์มาก จะรับราชการในตำแหน่งต่ำ ๆ ซึ่งเป็นกระดัดชั้นแรก คือ

เป็นนายรอกหุ้มแพรมหาดเล็กเป็นต้น ก็ไม่ได้เสียแล้ว จะไปแต่งตั้งให้ว่าการใหญ่โตสมแก่ยศศักดิ์ เมื่อไม่มีวิชาความรู้และสติปัญญาพอที่จะทำการในตำแหน่งนั้นไปได้ ก็เป็นไปไม่ได้ เพราะฉะนั้นเจ้านายจะเป็นผู้ได้ทำราชการมีชื่อเสียงดีก็อาศัยได้แต่สติปัญญาความรู้และความเพียรของตัว เพราะฉะนั้น จงอุตสาหะเล่าเรียนโดยความเพียรอย่างยิ่ง เพื่อจะได้มีโอกาสที่จะทำการให้เป็นคุณแก่บ้านเมืองของตน และโลกที่ตัวได้มาเกิด ถ้าจะถือว่าเกิดมาเป็นเจ้านายแล้วหนึ่ง ๆ อยู่จนตลอดชีวิตก็เป็นสบายดังนั้น จะไม่ผัดอันใดกับสัตว์ดิรัจฉานอย่างเลวนัก สัตว์ดิรัจฉานมันเกิดมาากิน ๆ นอน ๆ แล้วก็ตาย แต่สัตว์บางอย่างยังมีหนังมีเขามีกะดุกเป็นประโยชน์ได้บ้าง แต่ถ้าคนประพฤติดังเช่นสัตว์ดิรัจฉานแล้ว จะไม่มีประโยชน์อันใดยิ่งกว่าสัตว์ดิรัจฉานบางพวกไปอีก เพราะฉะนั้น จงอุตสาหะที่จะเรียนวิชาเข้ามาเป็นกำลังที่จะทำให้ตัวดีกว่าสัตว์ดิรัจฉานให้จงได้ จึงจะนับว่าเป็นการได้สนองคุณพ่อ ซึ่งได้คิดทำนุบำรุงเพื่อจะให้ตั้งแต่เกิดมา

๔. อย่าได้ถือตัวว่าเป็นลูกเจ้าแผ่นดิน พ่อมีอำนาจยิ่งใหญ่อยู่ในบ้านเมือง ถึงจะเกะกะไม่กลัวเกรงคุมเหงผู้ใด เขาก็คงจะมีความเกรงใจพ่อ ไม่ต่อสู้อะไรหรือไม่อาจฟ้องร้องว่ากล่าว การซึ่งเชื่อใจดังนั้นเป็นการผิดแท้ทีเดียว เพราะความปรารถนาของพ่อไม่อยากจะให้ลูกมีอำนาจที่จะเกะกะอย่างนั้นเลย เพราะรู้เป็นแน่ว่าเมื่อรักลูกมากเกินไป ปล่อยให้ไม่กลัวใครและประพฤติชั่วดังนั้น คงจะเป็นโทษแก่ตัวลูกนั่นเอง ทั้งในปัจจุบันอนาคต เพราะฉะนั้น จงรู้เถิดว่า ถ้าเมื่อได้ทำความผิดเมื่อใดจะได้รับโทษโดยทันที การที่มีพ่อเป็นเจ้าแผ่นดินนั้นจะไม่เป็นการช่วยเหลืออุดหนุนแก้ไขอันใดได้เลย อีกประการหนึ่งชีวิตสังขารมนุษย์ไม่ยั่งยืนยดยาวเหมือนเหล็กเหมือนศิลา ถึงโดยว่าจะมีพ่ออยู่ในขณะหนึ่ง ก็คงจะมีเวลาที่ไม่มีได้ขณะหนึ่งเป็นแน่แท้ ถ้าประพฤติความชั่วเสียแต่ในเวลาที่มีพ่ออยู่แล้ว โดยจะปิดบังซ่อนเร้นอยู่ได้ด้วยอย่างหนึ่งอย่างใด เวลาไม่มีพ่อ ความชั่วนั้นคงจะปรากฏเป็นโทษติดตัวเหมือนเงาตามหลังอยู่

ไม่ขาด เพราะฉะนั้นจึงเป็นคนอ่อนน้อม วาง่ายสอนง่าย อย่าให้เป็นทริฐิมานะ
ไปในทางที่ผิด จงประพฤติตัวหันหาทางที่ชอบที่ถูกอยู่เสมอเป็นนิจเกิด
จะละเว้นทางที่ชั่วซึ่งรู้ตัวเองแก่ตัวหรือมีผู้ตักเตือนแนะนำให้รู้แล้ว อย่าให้ล่วง
ให้เป็นไปได้เลยเป็นอันขาด

๕. เงินทองที่จะใช้สอยในค่ากินอยู่נםุ่ม หรือใช้สอยเบ็ดเสร็จทั้งปวง
จงเขม็ดเขมใช้แต่เพียงพอที่อนุญาตให้ใช้ อย่าทำใจโตมือโตสรุ่ยสรุ่ย
โดยถือตัวว่าเป็นเจ้านายมั่งมีมาก หรือถือว่าพ่อเป็นเจ้าแผ่นดินมีเงินทองถมไป
ชอบอกเสียให้รู้แต่ต้นมือว่า ถ้าผู้ใดไปเป็นหนี้มาจะไม่ยอมใช้หนี้ให้เลย หรือ
ถ้าเป็นการจำเป็นจะต้องใช้ จะไม่ใช้เปล่าโดยไม่มีโทษแก่ตัวเลย พึงรู้เถิดว่า
ต้องใช้หนี้เมื่อใด ก็จะต้องรับโทษเมื่อนั้นพร้อมกัน อย่าเชื่อถ้อยคำผู้ใดหรือ
อย่าหมายใจว่าโดยจะใช้สรุ่ยสรุ่ยไปเหมือนอย่างเช่นคนเขาไปแต่ก่อน ๆ แต่พ่อ
เขาเป็นขุนนางยังใช้กันได้ไม่ว่าไรกัน ถ้าคิดดั่งนั้นคาดดั่งนั้นเป็นผิดแท้ทีเดียว
พ่อรักลูกจริง แต่ไม่รักลูกอย่างชนิดนั้นเลย เพราะรู้เป็นแน่ถ้าจะรักอย่างนั้น
ตามใจอย่างนั้น จะไม่เป็นการมีคุณอันใดแก่ตัวลูกผู้ได้รับความรักนั้นเลย
เพราะจะเป็นผู้ไม่ได้วิชาที่ปรารถนาจะให้ได้ จะไปได้แต่วิชาที่จะทำให้เสีย
ชื่อเสียงและได้ความรอนใจอยู่เป็นนิจ จงนึกไว้ให้เสมอว่า เงินทองที่แลเห็นมาก ๆ
ไม่ได้เป็นของหามาได้โดยง่ายเหมือนเวลาที่จ่ายไปจ่ายนั้นเลย เงินที่ส่วนตัว
ได้รับเบี้ยหวัดหรือเงินกลางปี่อยู่เสมอนั้น ก็ด้วยอาศัยเป็นลูกพ่อ ส่วนเงินที่พ่อได้
หรือลูกได้เพราะพ่อนั้น ก็เพราะอาศัยที่พ่อเป็นผู้ทำนุบำรุงรักษาบ้านเมือง
และราษฎรผู้เจ้าของทรัพย์นั้นก็เฉลี่ยเรียไรกันมาให้ เพื่อจะให้เป็นการกำลังที่จะ
หาความสุขคุ้มกับค่าที่เหน็ดเหนื่อย ที่ต้องรับการในตำแหน่งอันสูง คือเป็น
ผู้รักษาความสุขของเขาทั้งปวง เงินนั้นไม่ควรจะนำมาจำหน่ายในการที่ไม่เป็น
ประโยชน์ไม่เป็นเรื่อง และเป็นการไม่มีคุณกลับให้โทษแก่ตัว ต้องใช้แต่ในการ
จำเป็นที่จะต้องจะใช้ ซึ่งจะเป็นการมีคุณประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นในทาง

ชอบธรรม ซึ่งจะเอาไปกอบโกย ใช้หนี้ให้แก่ลูกผู้ทำความชั่วจนเสียทรัพย์ไป
นั้น สมควรอยู่หรือ เพราะฉะนั้น จึงต้องไม่ยอมที่จะใช้หนี้ให้ โดยว่าจะต้อง
ใช้ให้ก็ต้องมีโทษเป็นประกัน มั่นใจว่าจะไม่ต้องใช้อีก เพราะจะเด็ดทลาลบใน
โทษที่ทำนั้น จึงจะยอมใช้ให้ได้ ใช้ให้เพราะจะไม่ให้ทรัพย์ผู้อื่นสูญเสียเท่านั้น
ใช้จะใช้ให้โดยความรักใคร่อย่างบิดาให้บุตรเมื่อมีความยินดีต่อความประพฤติ
ของบุตรนั้นเลย เพราะฉะนั้น จงจำไว้ ตั้งใจอยู่ให้เสมอว่า ตัวเป็นคนจน มีเงิน
ใช้เฉพาะแต่ที่รักษาความสุขของตัวพอสมควรเท่านั้น ไม่มั่งมีเหมือนใคร ๆ อื่น
และไม่เหมือนกับผู้ดีฝรั่งเลย ผู้ดีฝรั่งเขามั่งมีสืบตระกูลกันมาด้วยได้ดอกเบีย
ค่าเช่าต่าง ๆ ตัวเองเป็นผู้ได้เงินจากราชฎาเลี้ยง พอสมควรที่จะเลี้ยงชีวิตและ
รักษาเกียรติยศเท่านั้น อย่าวัวคววมั่งอวดมีทำเทียบเทียมเขาให้ฟุ้งซ่านไปเป็นอันขาด

อีกอย่างหนึ่ง จะนึกเอาเองว่าถึงโดยจะเป็นหนี้สินอย่างไร พ่อจะไม่ใช้
หรือจะให้ใช้ก็กลัวต้องทำโทษ คิดว่าเงินทองของตัวที่ได้ปีหนึ่ง ๆ มีอยู่ทั้งเบียหวัด
และเงินกลางปี เวลาออกไปเรียนไม่ได้ใช้เงินรายนี้เก็บรวมอยู่เปล่า ๆ จะเอา
เงินรายนี้ใช้หนี้เสีย ต่อไปอีกคงได้ทุกปี ซึ่งจะคิดอย่างนี้แล้วและจับจ่ายเงินทอง
จนต้องเป็นหนี้กลับเข้ามานั้น ก็เป็นการไม่ถูกเหมือนกัน เพราะว่าผลประโยชน์
อันใดที่จะได้อยู่ในเวลาที่มีพอกับเวลาไม่มีพอนั้น จะถือเอาเป็นแน่ว่าจะคงที่อยู่
ไม่ได้ และยิ่งเป็นผู้ใหญ่ขึ้นก็จะมีบ้านเรือนบุตรภรรยามากขึ้น คงต้องใช้มากขึ้น
เงินที่ได้นั้นบางทีก็จะไม่พอ จะเชื่อว่าวิชาที่ตัวไปเรียนจะเป็นเหตุให้ได้ทำ
ราชการ ได้ผลประโยชน์ทันใช้หนี้ก็เชื่อไม่ได้เพราะเหตุที่ตัวเป็นเจ้านาย
ถ้าบางทีจะเป็นเวลาเกิดขัดข้องเพราะเป็นเจ้านายนั้นก็ทำอะไรไม่ได้เลย
ถ้าจะหันไปข้างทำมาหากิน ซึ่งเป็นการยากที่จะทำเพราะเป็นเจ้าเหมือนกัน
คือไปรับจ้างเขาเป็นเสมียนไม่ได้เป็นต้น เมื่อทุนรอนที่มีเอาไปใช้หนี้เสียหมด
แล้ว จะเอาอันใดเป็นทุนรอนในการทำมาหากินเล่า เพราะฉะนั้นจึงว่า ถ้าจะ
คิดใช้อย่างเช่นนี้เสีย ซึ่งตัวจะคิดเห็นว่าเป็นอันไม่ต้องกวนพ่อแล้วนั้น ก็ยัง

เป็นการเสียประโยชน์ภายนอกหน้ามาก ไม่ควรจะทำให้มีเพิ่มขึ้น

๖. วิชาที่จะออกไปเรียนนั้น ก็คงต้องเรียนภาษาและหนังสือในสามภาษา คืออังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน ให้ได้แม่นยำชัดเจนคล่องแคล่ว จนถึงแต่งหนังสือได้สองภาษาเป็นอย่างน้อย เป็นวิชาหนังสืออย่างหนึ่ง กับวิชาเลข ให้เรียนรู้คิดใช้ได้ในการต่าง ๆ อีกอย่างหนึ่ง นี่เป็นต้น วิชาสองอย่างที่จำเป็นจะต้องเรียนรู้ให้ได้จริง ๆ เป็นขั้นต้น แต่วิชาอื่น ๆ ที่จะเรียนต่อไปให้เป็นวิชาชำนาญพิเศษในกิจการข้างวิชานั้น จะตัดสินใจเป็นแน่นอนว่าให้เรียนสิ่งใดในเวลานี้ก็ยังไม่ควร จะต้องไว้เป็นคำสั่งต่อภายหลัง เมื่อรู้วิชาขั้นต้นพอสมควรแล้ว แต่บัดนี้จะขอตัดเดือนอย่างหนึ่งก่อนว่า ซึ่งให้ออกไปเรียนภาษาวิชาการในประเทศยุโรปนั้น ใ่วว่าจะต้องการเอามาใช้แต่เฉพาะภาษาฝรั่งเศสหรืออย่างฝรั่งเศสอย่างเดียว ภาษาไทยและหนังสือไทยซึ่งเป็นภาษาของตัวหนังสือของตัว คงจะต้องใช้อยู่เป็นนิจ จึงเข้าใจว่าภาษาต่างประเทศนั้นเป็นแต่พื้นของความรู้ เพราะวิชาการความรู้ในหนังสือไทยที่มีผู้แต่งไว้นั้นเป็นแต่ของเก่า ๆ มีน้อย เพราะมิได้สมาคมกับชาติอื่นช้านาน เหมือนวิชาการในประเทศยุโรปที่ได้สอบสวนซึ่งกันและกัน จนเจริญรุ่งเรืองมากแล้วนั้น ฝ่ายหนังสือไทยจึงไม่พอที่จะเล่าเรียนจึงต้องไปเรียนภาษาอื่นเพื่อจะได้เรียนวิชาให้กว้างขวางออกแล้วจะเอากลับมาใช้เป็นภาษาไทยทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น จะทิ้งภาษาของตัวให้ลืมน้อยคำที่จะพูดให้สมควรเสีย หรือจะลืมนวิธีเขียนหนังสือไทยที่ตัวได้ฝึกหัดแล้วเสียนั้นไม่ได้เลย ถ้ารู้แต่ภาษาต่างประเทศ ไม่รู้เขียนอ่านแปลลงเป็นภาษาไทยได้ก็ไม่เป็นประโยชน์อันใด ถ้าอย่างนั้นหาจ้างแต่ฝรั่งมาใช้เท่าไร ๆ ก็ได้ ที่ต้องการนั้นต้องให้กลับแปลภาษาต่างประเทศลงเป็นภาษาไทยได้ แปลภาษาไทยออกเป็นภาษาต่างประเทศได้ จึงจะนับว่าเป็นประโยชน์ อย่าตื่นตัวเองว่าได้ไปร่ำเรียนภาษาฝรั่งเศสแล้วลืมภาษาไทย กลับเห็นเป็นการเก๋การโก้ อย่างเช่นนักเรียนบางคนมักจะเห็นผิดไปดังนั้น แต่ที่จริงเป็นการเสียที่ควรจะติเตียนแท้ทีเดียว

เพราะเหตุฉะนั้น ในเวลาที่ออกไปเรียนวิชาอยู่ ขอบังคับว่าให้เขียนหนังสือถึงพ่อทุกคน อย่างน้อยเดือนละฉบับ เมื่อเวลายังเขียนหนังสืออังกฤษไม่ได้ก็เขียนมาเป็นหนังสือไทย ถ้าเขียนหนังสืออังกฤษหรือภาษาหนึ่งภาษาใดได้ให้เขียนภาษาอื่นนั้นมาฉบับหนึ่ง ให้เขียนคำแปลเป็นหนังสือไทยอีกฉบับหนึ่ง ติดกันมาอย่าให้ขาด เพราะเหตุที่ลูกยังเป็นเด็กไม่ได้เรียนภาษาไทยแน่นอนมันคง ก็ให้อาศัยไต่ถามครูไทยที่ออกไปอยู่ด้วย หรือค้นดูตามหนังสือภาษาไทยซึ่งได้จัดออกไปให้ด้วย คงจะพอหาถ้อยคำที่จะใช้แปลออกเป็นภาษาไทยได้ แต่หนังสือไทยที่จะเป็นกำลังช่วยอย่างนี้ยังมีน้อยจริง เมื่อเขียนเข้ามาคำใดผิดจะติเตียนออกไปแล้วจงจำไว้ใช้ให้ถูกต้องไปภายหลัง อย่าให้มีความกลัวความกระดากว่าผิดให้ทำตามที่ได้มอดุสาหะความแน่ใจว่าเป็นถูกแล้ว เมื่อผิดก็แก้ไปไม่เสียหายอันใด

๗. จงรู้ว่า การเล่าเรียนของลูกทั้งปวงนั้น อาของเจ้ากรมหมื่นเทววงศโรประการ ได้รับปฏิญาณต่อพ่อว่า จะตั้งใจอุทิศสาหะเป็นธุระในการเล่าเรียนของลูกทั้งปวง ทั้งในปัจจุบันและภายหลัง พ่อได้มีความวางใจมอบธุระสิทธิ์ขาดแก่กรมหมื่นเทววงศโรประการ เป็นธุระทุกสิ่งทุกอย่างในกรุงเทพฯ ฯ เมื่อมีธุระขัดข้องประการใดให้มีหนังสือมาถึงกรมหมื่นเทววงศฯ ก็จะต้องตลอดได้ถึงพ่อและกรมหมื่นเทววงศฯ นั้น คงจะเอาธุระทำนุบำรุงทุกสิ่งทุกอย่างให้สำเร็จตลอดไปได้ ส่วนที่ในประเทศยุโรปนั้น ถ้าไปอยู่ในประเทศใดที่มีราชทูตของเราอยู่ ราชทูตคงจะเอาเป็นธุระดูแลทุกสิ่งทุกอย่าง เมื่อมีการขัดข้องลำบากประการใด จงชี้แจงแจ้งความให้ท่านราชทูตทราบ คงจะจัดการได้ตลอดไป เมื่อไปอยู่ในโรงเรียนแห่งใด จงประพฤติการให้เรียบร้อยตามแบบอย่างซึ่งเขาตั้งลงไว้ อย่าเกะกะวุ่นวาย เชื้อตัวเชื้อฤทธิ์ไปต่าง ๆ จงอุทิศสำหรับพวกเพียรเรียนวิชาให้รู้มาได้ช่วยกำลังพ่อ เป็นที่ชื่นชมยินดีสมกับที่มีความรักนั้นเถิด.

พระบรมราชาโฆวาทฉบับที่ ๑

ที่ ๑/๓๒๕๔

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๒

วันนี้ว่างเพราะเป็นวันพระ จึงจะขอจดหมายตักเตือนเฉพาะตัวลูกชายใหญ่^(๑) ให้พิจารณาถึงความประพฤติ หรือจะเรียกว่า พระราชจริยาแห่งพระเจ้าแผ่นดินในมหากับริบรมราชวงศ์ ซึ่งได้ทรงประพฤติสืบต่อ ๆ กันมา อันเป็นเครื่องให้พระบรมราชวงศ์ ตั้งมั่นอยู่ได้ช้านานยิ่งกว่าบรมราชวงศ์อันมีมาแล้วแต่หนหลังทุก ๆ วงศ์ แต่ไม่ต้องการที่จะกล่าวข้อความโดยละเอียดโดยเหตุว่า เรื่องราวทั้งหลายอันจะอ้างถึงนี้ เมื่อจะอยากทราบความละเอียดเมื่อใดก็อาจจะค้นพบได้โดยง่ายในหนังสือต่าง ๆ มีพระราชพงศาวดารเป็นต้น จึงตั้งใจที่จะแนะไว้พอเป็นที่ระลึกถึงการตรวจสอบในความประพฤติของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งสืบสันตติวงศ์กันมา ย่อมประพฤติตามให้คล้าย ๆ กัน เพราะฉะนั้นการทั้งปวงจึงมีใครจะผันแปรไปเป็นอย่างอื่นเร็วเหมือนบรมราชวงศ์อื่น ๆ

เมื่อว่ารวบยอดก็เป็นเดชะบุญของเมืองไทย ที่ได้เชื้อวงศ์เจ้าแผ่นดินเช่นนี้เป็นผู้ปกครองรักษา สมกับภูมิประเทศและผืนดินให้ถูกผู้ที่เป็นเจ้าแผ่นดินนั้นเป็นผู้ซึ่งดำรงอยู่ในความสัตย์ธรรมอันสุจริตสืบต่อเนื่องกันมา ไม่มีเวลาแทรกปน คือ พระเจ้าแผ่นดิน ย่อมปฏิบัติอธิฐานพระทัยในความสัตย์ธรรมอันซื่อตรง มิได้ตกไปในอคติ ๔ ประการ หรือจะเป็นบ้างก็ไม่เกินกว่าเหตุ ย่อม

(๑) สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร

ปราศจากอาฆาตจองเวรและริษยาสมัครสมานพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ให้กลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวได้ด้วยทางสังคหวัตถุเป็นต้น อันควรที่จะพึง พิจารณาและรำเรียนให้รู้แล้วปฏิบัติให้คงอยู่ตามเรื่องตามรอย พระบรมราชวงศ์ จะดำรงอยู่เป็นอนันตสาธารณะสืบไปภายหน้า

อนึ่ง เมื่อว่าในเวลานี้ การสามัคคียานี้เป็นข้อสำคัญยิ่งใหญ่ ซึ่งจะได้ต่อต้านด้วยศัตรูภายนอกอันมีกำลังกล้ากว่าแต่ก่อน ถ้าหากการสามัคคี ภายในไม่มีอยู่ได้แล้ว โทนเลยการต่อต้านภายนอกจะรับรองอยู่ได้

จะขอดำเนินความตามพระราชจริยาแห่งพระเจ้าแผ่นดิน ในปฐมบรมราชวงศ์สืบลงมาโดยลำดับ ตามเหตุที่ท่านได้ตั้งปฏิบัติอธิษฐานพระราชหฤทัย ประการใด และได้ทรงประพตฺโอบอ้อมอารีมาประการใดตามที่ได้รู้เห็น จำเดิม ตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นต้นมา ในแผ่นดิน กรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ว่าที่สมุหนายกด้วย ในเมื่อปลายรัชกาลกรุงธนบุรีนั้น เสด็จออกไป ท้าพเมืองเขมร เจ้ากรุงธนบุรีเสียจริต มีความโลภเป็นประมาณ เร่งรีดเงินทอง จากคนทั้งปวง บรรดาพระญาติวงศ์ทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเอง และฝ่ายกรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ก็ต้อง รับอาญาต่าง ๆ แทบจะไม่มีตัวเว้นจนตลอดกรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี^(๑) จนเกิดขบถขึ้นภายในพระนคร จับเจ้ากรุงธนบุรีให้ออกเสียจากอำนาจ พระยา สวรรค์ได้ว่าราชการบ้านเมือง เดิมก็คิดจะมอบราชสมบัติถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่ภายหลังมาลู่อำนาจแก่ความโลภ จึงได้เกิดรบฆ่าแกง กันขึ้นกับกรมพระราชวังหลัง ซึ่งเป็นพระยาสุรโยภย์^(๒) ผู้สำเร็จราชการเมือง นครราชสีมา โดยใช้อุบายปล่อยเจ้ารามลักษณ์ผู้เป็นหลานเจ้ากรุงธนบุรีให้ออก

(๑) พระบรมราชชนนีพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

(๒) พระยาสุรโยภย์ (ทองอิน) หลานเธอในรัชกาลที่ ๑ เมื่อปราบดาภิเษกแล้วทรงสถาปนาพระยศเป็น สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ แล้วเลื่อนขึ้นเป็นกรมพระราชวังหลัง

เป็นตุ๊กตา ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จมาถึง
กรุงธนบุรีแล้ว เป็นการจำเป็น เพราะมีผู้ที่แค้นเคืองเจ้ากรุงธนบุรีเป็นอันมาก
และถ้าไม่ทำเช่นนั้น บ้านเมืองก็จะไม่เป็นปกติเรียบร้อยได้ เพราะผู้ที่นับถือ
เจ้ากรุงธนบุรีก็ยังมีบ้าง จึงเป็นการจำเป็นต้องให้ประหารชีวิตเจ้ากรุงธนบุรีเสีย
แต่ถึงดังนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ยังไม่สิ้นความนับถือ
หรือยกข้อเหตุที่ทำอันตรายแก่ครอบครัวของท่านอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นที่ตั้ง
แล้วและทำลายวงศ์ตระกูลแห่งเจ้ากรุงธนบุรีนั้นเสีย ตามคำขอแห่งกรม
พระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทนั้นเลย ได้ทำอยู่เฉพาะผู้เดียวแต่เจ้าจ้อย ซึ่งเป็น
กรมขุนอนุรักษ์สงคราม ซึ่งเป็นโอรสใหญ่ของเจ้ากรุงธนบุรี การที่ท่านนั้นก็ทำ
โดยความที่เจ้าจ้อยนั่นเองไม่เต็มใจจะอยู่รับราชการต่อไป เพราะเห็นโทษของ
บิดาและเห็นตัวเป็นที่กีดขวางโอรสธิดาของเจ้ากรุงธนบุรี นอกนั้นได้ทรง
ชุบเลี้ยงไว้หมดทั้งสิ้น ไซ้จะเป็นแต่เพราะเจ้าฟ้าหมื่น ซึ่งในเวลานั้นเรียกว่า
สุพันธ์วงศ์ เป็นพระเจ้าหลานเธอของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ฝ่ายพระมารดา โอรสเจ้ากรุงธนบุรีอื่น ๆ คือ พระพงศอมรินทร์ พระอินทรอภัย
เป็นต้น ท่านเหล่านี้ก็มีอายุถึง ๑๔ ปี ๑๕ ปีแล้วทั้งสิ้น ยังเอามาทรงชุบเลี้ยง
ใช้สอย ไซ้แต่เดิน ๆ ห่าง ๆ จนถึงเป็นหมอถวายพระโอสถ และเข้ามารักษาใน
พระราชวัง ผู้ซึ่งเป็นบุตรแห่งศัตรูทั้งหลายเหล่านั้น เมื่อได้รับพระกรุณาเช่นนั้น
ก็กลับกลายเป็นดีไป จนถึงใช้ไปทัพจับศึกกันก็ได้ ส่วนพระยาสุรศรีซึ่งใจกลับ
กลายเป็นเมื่อภายหลังนั้น เวลาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้
ถวัลราชย์ปราบดาภิเษก ก็ยังมีได้ลงโทษปังปังโดยเร็ว ได้พิจารณาไต่สวนจน
เห็นถ่องแท้วว่าเป็นคนไม่ตั้งอยู่ในสุจริตแล้ว จึงได้ประหารชีวิตเสีย แต่ถึงดังนั้น
บุตรหลานก็ยังเอามาชุบเลี้ยงให้รับราชการอยู่จนพอเองก็ได้รู้จัก คือหญิง
คนหนึ่งซึ่งเฝ้าหอพระบรมอิฐมาจนในรัชกาลที่ ๔ ต่อลงมาอีกชั้นหนึ่ง การเกิด
บาดหมางขึ้นในระหว่างกรมพระราชวังบวรสุรสิงหนาท จนถึงเอาปืนขึ้นป้อม

จะยิงกันอยู่แล้ว ด้วยเรื่องเล่นแข่งเรือและขอเงินเติม ในเวลานั้นเงินแผ่นดินมีน้อย ไม่พอที่จะจับจ่ายราชการ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงได้รับสั่งขอผิดไว้ ท่านไม่ฟัง ก่อการวิวาท เมื่อสมเด็จพระพี่นาง ๒ พระองค์ได้วาทกล่าวห้ามปราม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ยินยอมโดยดี มิได้มีอาชญาตจวงเวรต่อกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ภายหลังกรมพระราชวังบวร ฯ ประชวรพระอาการมาก โดยมีพระทัยริษยาพยาบาทแรงกล้า จึงได้ยุให้พระโอรสทั้ง ๒ องค์ คือเจ้าลำดวน เจ้าอินทปัต ให้เป็นขบถขึ้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ได้ตัดแต่เฉพาะเจ้า ๒ องค์นั้น อันเป็นผู้จะก่อเหตุจลาจลขึ้นในบ้านเมือง พระราชโอรสพระราชธิดาอื่น ๆ ของกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทก็ได้ทรงซบเลี้ยวโดยเสมอตามสมควรแก่คุณานุรูป มีกรมขุนนเรนทรพิทักษ์เป็นต้น มิได้มีความรังเกียจถือเขาถือเธออย่างใด ใช้กลมเกลียวไปทั้พจบัศีกได้เหมือนกัน ส่วนข้าราชการแต่ครั้งกรุงธนบุรีที่ยังมีตัวตนอยู่ คือพระยาธรรมาธิกรณ^(๑) ซึ่งเป็นเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช ทวดพระยาสีหราชฤทธิไกร^(๒) เดียวนี้ ก็เป็นเสนาบดีมาแต่ครั้งกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็โปรดให้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาธรรมาธิกรณ และข้า้ขอบุตรสาวคือเจ้าคุณพิ^(๓) พระราชทานพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งเป็นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ ให้เป็นที่เกี่ยวดองกันด้วย ถ้าจะว่าเจ้าพระยาธรรมาฯ นี้ เป็นคนชอบพอกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ยกไว้ ส่วนเจ้าพระยาพลเทพ^(๔) ซึ่งเป็นตาเจ้าพระยาภาณุวงศ์ เดียวนี้ ก็เป็นคนของขุนหลวงตากแท้ และฝักใฝ่อยู่ข้างเจ้าฟ้าหมื่น ก็ได้ทรงซบเลี้ยว

(๑) เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช บุนนาค ต้นตระกูล บุนนาคพันธุ์

(๒) พระยาสีหราชฤทธิไกร (แยม บุนนาคพันธุ์)

(๓) คือเจ้าจอมมารดาสี (ซึ่งเรียกกันว่า เจ้าคุณพิ) เจ้าจอมมารดาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุษมา
ในรัชกาลที่ ๒

(๔) เจ้าพระยาพลเทพ (บุนนาค บ้านแม่ลา) มีธิดาชื่อท่านพิง ที่เป็นมารดา เจ้าพระยาภาณุวงศ์

(๕) เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค)

มาจนตลอดสิ้นแผ่นดิน ส่วนขุนนางวังหน้าซึ่งเป็นผู้ขึ้นรักษาป้อมคู คิดจะต่อสู้ในเวลาวังหน้าวิวาทกับวังหลวง ก็ได้ประหารชีวิตแต่ผู้เดียว คือ พระยาภลาโหมราชเสนา (ทองอิน) ซึ่งเป็นผู้ทำผิดในวังหน้านั้นเอง คือเป็นชู้กับเจ้าจอมมารดาวันทา ซึ่งเป็นเจ้าจอมมารดาผู้ใหญ่ในวังหน้านั้น แล้วและประพบัติการทุจริตต่าง ๆ หรือผู้อื่นที่มีความผิดกล้าอีกบ้าง นอกนั้นก็ได้ทรงชุบเลี้ยงใช้สอยกลมเกลียวกับข้าราชการวังหลวงสืบมา

ครั้นมาถึงในแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เจ้าฟ้าหมื่นซึ่งเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นภยธิเบศรหรือธรรมธิเบศร^(๑) สมเด็จพระเจ้าหลานเธออันเป็นโอรสเจ้ากรุงธนบุรี อาศัยผู้ซึ่งคิดถึงบุญคุณ เจ้ากรุงธนบุรีอดหนุนมีเจ้าพระยาพลเทพตาเจ้าพระยาภาณุวงศ์อันกล่าวแล้วเป็นต้น มีความมุ่งหมายจะใคร่รับสมบัติซึ่งเป็นของบิดามาแต่เดิม จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องตัดรอนเสีย การครั้งนั้นอยู่ข้างจะทำแรงจนถึงประหารชีวิตบุตรผู้ชายของเจ้าฟ้าหมื่นด้วย เพราะเหตุที่เป็น ๒ ชั่ว คือ ส่วนเจ้าฟ้าหมื่นอันเป็นบุตรเจ้ากรุงธนบุรีอีกชั้นหนึ่ง แต่ถึงดั่งนั้นบุตรหญิงก็ยังทรงเอามาชุบเลี้ยงทั่วหน้ามิได้มีความอาฆาตจองเวรอีกต่อไป

ในครั้งนั้น วังหน้ากับวังหลังกลมเกลียวช่วยกันรักษาแผ่นดิน อันจะหาตัวอย่างในกรุงรัตนโกสินทร์นี้เปรียบไม่ได้ ถึงโดยว่าจะมีเหตุการณ์ถ้อยความขึ้นในพระราชวงศ์ซึ่งไม่สู้เป็นที่น่าฟังอยู่บ้าง ก็เป็นแต่เหตุซึ่งเกิดจากผู้นั้นประพบัติไม่ดีบ้าง เพราะความแก่งแย่งกันในเจ้านายบ้าง แต่ถึงอย่างไร ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยังคงดำรงอยู่ในความยุติธรรมเที่ยงตรง เป็นแต่โอนอ่อนไปตามสมัยที่เลย ๆ ไป (คือสุภาภิตเก่า) “ตี่งูให้หลังหัก”

---

(๑) ปรากฏพระนามกรมว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนกษัตราธิบดี

ครั้นมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยไม่ได้ดำเนินพระบรมราชโองการ มอบสิริราชสมบัติ ด้วยประจวบเป็นปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นพระราชโอรสเกิดด้วยพระสนมก็จริงอยู่แล้ว แต่เป็นพระองค์ใหญ่ ทรงพระสติปัญญาโอบอ้อมเผื่อแผ่ และในเวลานั้นทูลกระหม่อมก็ทรงผนวช และยังอ่อนแก่ราชการ ข้าราชการทั้งปวงจึงได้พร้อมกันยินยอมให้พระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้ฟังจากคำรับสั่งของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อพระโอรสองค์ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงพระสติปัญญามาก และเป็นทีโปรดปรานของ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยยิ่งนัก ถึงโดยว่าถ้ามีพระสติที่จะ สิ่งได้ ท่านไม่แน่ว่าจะทรงมอบราชสมบัติพระราชทาน หรือพระราชทาน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยในเวลานั้นบ้านเมืองยังต้องรบพุ่ง ติดพันกันอยู่กับพม่า จำเป็นต้องหาพระเจ้าแผ่นดินที่รอบรู้ ในราชการทั้งปวง และเป็นทีนิยมยินดีทั่วหน้า จะได้ป้องกันศัตรูภายนอกได้ เพราะเหตุฉะนั้น พระองค์ท่านจึงมิได้มีความโทมนัสเสียพระทัย และก่อการลูกหลานอันใดขึ้นใน บ้านเมืองตามความแนะนำของบางคนซึ่งคิดแก่งแย่งต่าง ๆ ด้วยมีความรักแผ่นดิน และราชตระกูล อันภายในเกิดแตกร้างขึ้นแล้ว ย่อมเป็นช่องแก่ศัตรูภายนอก จึงได้เป็นการสงบเรียบร้อยกันมา ส่วนพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้นเล่า เพื่อพิเคราะห์ดูพระอัชฌาสัยตามที่ทราบเรื่อง ก็เห็นได้ว่าทรงพระสติ ปัญญาและปราศจากความริษยาอาฆาต คือถ้าผู้ใดตั้งอยู่ในที่เช่นนั้น ย่อมจะ ทำลายล้างทูลกระหม่อม และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ๆ ลงเสียก่อน นี้หาเช่นนั้นไม่ ส่วนทูลกระหม่อมทรงตั้งพระสงฆ์คณะธรรมยุติกนิกาย เป็นการ ต่อสู้อย่างยังมีใช้เล่น ท่านก็มีใช้แต่ไม่ออกพระโอรสผู้คิดค้านอันหนึ่งอันใด กลับ พระราชทานที่วัดบวรนิเวศ ฯ ให้เป็นที่เสด็จมาประทับอยู่เป็นที่ตั้งธรรมยุติ

กนิภาย และยกย่องให้เป็นราชาคณะผู้ใหญ่ จนถึงเป็นผู้สอบไล่พระปริยัติธรรม จนจวนสวรรคตทีเดียว จึงได้ขอเลิกเรื่องหมั้นผ้าแหวกอกแต่อย่างเดียวเท่านั้น แต่ทรงอดกลั้นอยู่ได้ถึงกว่า ๒๐ ปี ส่วนสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ นั้น เป็นที่นิยมยินดีของคนเป็นอันมาก ว่าอยู่คงกระพันชาติรีเป็นต้น ท่านก็ไม่ได้ทรงรังเกียจอย่างหนึ่งอย่างใด ซ้ำมอบให้ว่าทหารปืนใหญ่ปืนน้อยคือกรมกองแก้วจินดาเป็นต้น ครั้นเมื่อเสด็จไปทัพบกกลับมาแล้ว ก็ให้ว่าพวกญวนเฉลย คือพวกพระยาบันลือเป็นคนหลายร้อยคน มีกำลังเป็นอันมาก

ครั้งหนึ่งโดยความนิยมนับถือ มีผู้อสาขขึ้นไปเกลี้ยกล่อมพวกลาวเป็นกองนอกขึ้นในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ เป็นอันมาก ถ้าจะจับว่าเป็นขบถขึ้นในเวลานั้นก็จับได้ แต่ท่านหาได้ทรงเช่นนั้นไม่ ให้พิจารณาเอาแต่ตัว ผู้ซึ่งขึ้นไปเกลี้ยกล่อมนั้นประหารชีวิตเสีย ส่วนพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ก็คงรับราชการอยู่ในตำแหน่งเดิมโดยสนิทสนมเรียบร้อย มิได้ให้มีความสะดุ้งสะเทือนอันใดเลย

ส่วนผู้ซึ่งเป็นที่เกลียดชังออกหน้ากันอยู่กับท่าน คือกรมหมื่นสุนทรบดี^(๑) อันมีพระชนมายุไล่เลี่ยกัน ท่านก็ยกย่องพี่^(๒) ให้เป็นกรมขุนกัลยาสุนทร ว่าการในพระราชวัง ยิ่งกว่าแบบอย่างที่เคยมีมาแต่ก่อน เมื่อกรมหมื่นสุนทรถูกไฟไหม้สิ้นพระชนม์แล้ว เหลือแต่เนื้อก้อนเดียว ยังโปรดให้มาเข้าเมรุกลางเมือง บรรดาลูกกรมหมื่นสุนทรก็ได้เบียดหัวัดมากกว่าลูกกรมอื่น เหมือนอย่างลูกกรมหมื่นสุนทรภักษ์^(๓) ซึ่งเป็นสหายอย่างยิ่งของพระองค์ท่าน มาจนชั้นปลายที่สุดเมื่อจวนจะสวรรคต ไซ้ว่าท่านจะไม่มีพระราชประสงค์จะให้พระราชโอรสสืบสันตติวงศ์เมื่อใด แต่หากท่านไม่มั่นพระทัยในพระราชโอรสของท่าน ว่าองค์ใดอาจจะรักษาแผ่นดินได้ เพราะท่านรักแผ่นดินมากกว่าพระราชโอรส จึงได้มอบ

(๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากล้วยไม้ ในรัชกาลที่ ๒

(๒) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงสำภู ในรัชกาลที่ ๒

(๓) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉัตร ในรัชกาลที่ ๑

คืนแผ่นดินให้แก่เสนาบดี ก็เพื่อประสงค์จะให้เลือกเชิญทูลกระหม่อมซึ่งเห็นปรากฏอยู่แล้วว่าทรงพระสติปัญญาสามารถจะรักษาแผ่นดินได้ ขึ้นรักษาแผ่นดินสืบไป นี่ก็เป็นการแสดงให้เห็นพระราชหฤทัยว่า ต้นพระบรมวงศ์ของเราย่อมรักแผ่นดินมากกว่าลูกหลานในส่วนตัว

ครั้นแผ่นดินทูลกระหม่อมเจ้าทินกร ^(๑) เป็นผู้ชิงชัง ทำนายแข่งอยู่ว่าจะไม่ได้ดำรงอยู่ในราชสมบัติเกิน ๓ ปี เมื่อเวลาเจ้าทินกรยังมีชีวิตอยู่ก็เป็นแต่รับสั่งทักบ่าง แต่ครั้นเมื่อตายก็เสด็จไปพระราชทานเพลิง และเอาหม่อมสำเนียงบุตรมาชุบเลี้ยงไว้เป็นมหาดเล็กจนหลานก็ได้เป็นเอดิง ^(๒) อยู่เดี๋ยวนี้ยังหม่อมไกรสร ^(๓) อีกรายหนึ่ง เป็นคนใจพาลสันดานหยาบ ประพฤติความชั่วต่าง ๆ เป็นอันมาก เป็นปฏิปักษ์ออกหน้าตรง ๆ กับทูลกระหม่อม ..... เพราะความประพฤติชั่วร้ายและน้ำใจทุจริตของหม่อมไกรสร ไม่สมควรจะเป็นเจ้าแผ่นดิน จึงผอญูให้เกิดความ จนถึงต้องประหารชีวิตในปลายรัชกาลที่ ๓ ครั้นทูลกระหม่อมได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติขึ้นแล้ว ก็ได้ทรงอาฆาตจองเวรต่อบุตรหม่อมไกรสร กลับเอามาทรงชุบเลี้ยงใช้สอยสนิสนม ได้เบี้ยหวัดมากยิ่งขึ้นเสียกว่าหม่อมเจ้า เช่นหม่อมกรุงเป็นต้น ที่สุดไปจนชั้นหลานเช่นพระยาประสิทธิศุภการ ^(๔) ก็ทรงใช้สอยสนิสนม มิได้มีความรังเกียจเลย

ในรัชกาลนี้ ถ้าจะว่าในส่วนวังหน้ากับวังหลวงไม่สู้ปรกติเรียบร้อยเหมือนรัชกาลที่ ๒ ด้วยเหตุว่าวังหลวงทรงระแวงอยู่แต่เดิมแล้วว่าจะมีคนนิยมวังหน้ามาก ส่วนวังหน้าเล่า ท่านจะทรงการอะไรมักจะชู้ชามากเกินไป และมีผู้เฝ้ากลางอยู่ด้วยบ้าง แต่ครั้นเมื่อลงปลาย เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ๆ ทรงประชวรมากแล้ว จะเป็นในปลายปีชวด ฉศก ๑๒๒๖ หรือต้นปีฉลู สัปตศก

(๑) หม่อมเจ้าทินกร เสนิงค์ เป็นผู้รั้งตำราหมอดู

(๒) ราชองครักษ์ มาจากคำภาษาฝรั่งเศสว่า aide de camp.

(๓) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงรังษีธรมเรศ ในรัชกาลที่ ๑

(๔) พระยาประสิทธิศุภการ (ม.ร.ว. ละม้าย)

๑๒๒๗ ทูลกระหม่อมเสด็จไปเยี่ยมประชวร ๒ ครั้ง ไม่โปรดให้ลูกเธออื่นตามเสด็จเข้าไปเลย มีแต่พ่อเชิญพระแสงอยู่คนเดียว ข้างฝ่ายพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ ก็มีแต่กลีบซึ่งในเวลานั้นเป็นเจ้าของมารดาคนโปรดเสด็จเข้าไปเยี่ยมประชวรถึงในห้องพระบรรทม พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ ซึ่งในเวลานั้นเรียกพระที่นั่งวงจันทร์ แต่ยังอยู่ที่พระบรรทมเดิมห้องข้างใต้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ เสด็จเข้ามาทอดพระบาททรงพระกันแสงว่าหาช่องที่จะกราบทูลอยู่ช้านานแล้ว ก็ไม่มีโอกาส บัดนี้ไม่มีใคร จะขอกราบบังคมทูลแสดงน้ำใจที่ซื่อสัตย์สุจริตต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทมีผู้กราบบังคมทูลกล่าวโทษว่าสะสมเครื่องศาสตราวุธกระสุนดินดำขึ้นไว้ ก็ได้สะสมไว้จริงมีอยู่มากไม่นึกกลัวใคร แต่เป็นความสัตย์จริงที่จะได้คิดประทุษร้ายต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทไม่มีเลยสักขณะจิตหนึ่ง แล้วถวายสัตย์สาบานเป็นอันมาก ซึ่งตระเตรียมไว้แล้วเพื่อจะป้องกันผู้อื่นเท่านั้น ทูลกระหม่อมก็ทรงพระกันแสงทอดพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ และทรงแสดงความเชื่อถือ มิได้มีความรังเกียจอันใดในข้อนั้น การที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ กราบทูลนี้ ในครั้งแรกซึ่งเสด็จไปเยี่ยมประชวร ต่อไปไม่ช้าก็เสด็จขึ้นไปอีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงได้เสด็จเสีทา^(๑) การสมัคสมานขึ้นแจ่มกันระหว่างพี่น้องที่ใกล้ชิดกันเช่นนี้ นับว่าเป็นการดีอย่างยิ่ง และเป็นการทำนุได้ทรงประพตักันมาเป็นตัวอย่างดังนี้

เมื่อต่อไปนี้จะต้องกล่าวถึงแผ่นดินปัจจุบันนี้ ไม่อยากจะกล่าวด้วยเหตุว่าไม่เป็นการช้านานอันใด อาจจะมีสืบสวนได้ถามได้โดยง่ายอย่างหนึ่งบุตรหลานของผู้ซึ่งเกี่ยวข้องในเหตุการณ์ต่าง ๆ ก็ยังมีตัวอยู่ ถ้ากล่าวขึ้นจะเป็นที่สะดุ้งสะเทือนว่ามีความรังเกียจอย่างหนึ่งอย่างใด อีกอย่างหนึ่งก็เป็นการยังจะสืบไปภายหลังหน้า ไม่รู้ว่าการยังจะผันแปรเป็นประการใด จะเป็นการรอดตัวไป

(๑) "เสีทา" คือพระบวรราชวัง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างที่ริมแม่น้ำสักฝั่งตะวันตก ณ ตำบลบ้านสีทา จังหวัดสระบุรี และได้เสด็จไปประพาสที่วังนี้เนื่อง ๆ จนตลอดพระชนมายุ

จึงขอตัวไว้เสียไม่กล่าวขอรวมใจความลงแต่เพียงว่า เมื่อพ่อได้รับราชสมบัติ
ในเวลาอายุเพียง ๑๕ ปีเท่านั้น เหมือนตะเกียงริบหรือจวนจะดับ แต่อาศัยด้วย
ปฏิบัติอิชฌานน้ำใจในความสัตย์ธรรม มีได้วามและมีได้อาฆาตปองร้ายต่อผู้ใด
ตั้งใจประพฤติตามแบบอย่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในต้นพระบรม
ราชวงศ์ซึ่งได้ทรงประพฤติมาและอาศัยความอุตสาหะความพิจารณาเนื่องนิตย์
จึงได้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบมาจนเพียงนี้ บัดนี้มีความวิตกด้วยลูกที่จะ
สืบสันตติวงศ์ไปภายหน้า เมื่อมิได้ศึกษาการแก่อันพระเจ้าแผ่นดินในพระบรมวงค์
เราได้ประพฤติมา และพลุ่งพล่านเปลี่ยนใหม่ต่อเก่า ทั้งเก่าใช้ใหม่ หรือ
มีอายุน้อย จะได้รับแต่คำแนะนำจากผู้ซึ่งใจพาลสันดานหยาบ อันไม่สามารถ
จะปกครองรักษาแผ่นดินได้ ก็จะทำให้ปรวนแปรไปต่าง ๆ การในบ้านเมืองก็
จะไม่เป็นปกติเรียบร้อยได้ ถ้าหากเป็นเช่นนั้นแล้วศัตรูภายนอกอันยังมีกำลัง
แรงกล้าขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายสิบเท่านั้นก็พลันมีช่องโอกาสที่จะทำลายล้าง
วงศ์ตระกูลเราให้เสื่อมสูญไป จึงขอเตือนให้คิดการให้ยาวให้กว้าง อย่าคิดแต่
ชนะสั้น ๆ ดึง่าย ๆ จงเดินไปตามแบบแห่งบรรพบุรุษของเราได้ทรงประพฤติมา
คือปฏิบัติอิชฌานน้ำพระทัยอยู่ในสัตย์ธรรมอันซื่อตรง มิได้ตกไปในอคติ ๔
ประการ และประกอบกรโอบอ้อมอารีด้วยสังคหัตถุเป็นต้น ข้อความทั้งหลายนี้
กล่าวมาแต่ย่อ ๆ ทุกเรื่อง เมื่อจะใคร่ทราบความละเอียด จงหาความพิสดาร
ดูในหนังสือต่าง ๆ เกิด

เรื่องนี้เป็นเรื่องหนึ่ง ซึ่งจะได้สอนไว้ให้เป็นเครื่องแนะนำ ที่จะรู้คิด
พิจารณาการทั้งปวงให้กว้างขวางขึ้น ขอให้จำไว้ในใจและปฏิบัติตามอย่าได้ประมาท

ขอเติมท้ายว่า ผู้ซึ่งรังเกียจว่าจะเป็นศัตรู ถ้ายิ่งขึ้นทำทำเป็นศัตรูตอบ
พอที่จะไม่เป็น ก็ต้องเป็นข้อนี้ขอให้ไตร่ตรองจงมาก.

(พระปรมาภิไธย) สยามินทร์

พระบรมราชาชาทฉบับที่ ๒

ที่ ๒/๖๑๓๔

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันที่ ๘ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๒

ถึง ลูกชายใหญ่ เจ้าฟ้ามหาจักรีนิศ

ด้วยเมื่อวันที่ ๖ เดือนนี้ เวลากลางคืน เป็นเวลาที่เจ้ามีอายุเต็มเสมอ เท่ากับพ่อเมื่อได้รับสมบัติเป็นเจ้าแผ่นดิน นึกตั้งใจไว้ว่าจะเขียนหนังสืออำนวยการ และสั่งสอนตักเตือนเล็กน้อย ก็เฉพาะถูกเวลาลงไปปากลัดเสีย จึงเป็นแต่บอก ด้วยปากโดยย่อ บัดนี้พ่อที่จะหาเวลาเขียนหนังสือฉบับนี้ได้ จึงได้รับเขียน ขอเริ่มความว่า

คำซึ่งกล่าวได้ว่า ได้รับสิริราชสมบัติ เป็นคำไพเราะจริงหนอ เพราะสมบัติ ย่อมเป็นที่ปรารถนาของคนทั่วหน้า และย่อมจะคิดเห็นโดยง่าย ๆ ว่า ผู้ซึ่งได้ เป็นเจ้าแผ่นดินแล้ว ย่อมจะมีเกียรติยศยิ่งกว่าคนสามัญ ย่อมจะมีอำนาจอาจจะ ลงโทษแก่ผู้ซึ่งไม่ฟังใจ อาจจะยกย่องเกื้อกูลแก่ผู้ซึ่งฟังใจ และเป็นผู้มีสมบัติมาก อาจจะใช้สอยเล่นหัวหรือให้ปันแก่ผู้ที่ฟังใจได้ตามประสงค์ ผลแห่งเหตุที่ ควรยินดี กล่าวโดยย่อเพียงเท่านั้น ยังมีข้ออื่นอีกหลายประการ จะกล่าวไม่รู้สิ้น

แต่ความจริง หาเป็นเช่นความคาดหมายของคนทั้งปวงดั่งนั้นไม่ เวลา ซึ่งกล่าวมาแล้ว อันจะพูดตามคำไทยอย่างเสว ๆ ว่ามีบุญขึ้นนั้น ที่แท้จริงเป็น ผู้มีกรรมและมีทุกข์ยิ่งขึ้น ดังตัวพ่อได้เป็นมาเอง อันจะเล่าโดยย่อให้ทราบ ต่อไปนี้

ในเวลานั้น อายุพ่อเพียง ๑๕ ปีกับ ๑๐ วัน ไม่มีมารดา มีญาติฝ่ายมารดาที่ลี้ลับแต่โลเลเหลวไหล หรือไม่โลเลเหลวไหลก็ได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งราชการอันใดเป็นหลักฐาน ฝ่ายญาติข้างพ่อ คือเจ้านายทั้งปวง ก็ตกอยู่ในอำนาจสมเด็จพระยา และต้องรักษาตัวรักษาชีวิตอยู่ด้วยกันทั่วทุกองค์ที่ไม่เอื้อเพื่อต่อการอันใดเสียก็มีโดยมาก ฝ่ายข้าราชการ ถึงว่ามีผู้ที่ได้รักใคร่สนิทสนมอยู่บ้าง ก็เป็นแต่ผู้น้อยโดยมาก ที่เป็นผู้ใหญ่ก็ไม่มีกำลังสามารถอาจจะอุดหนุนอันใด ฝ่ายพี่น้องซึ่งร่วมบิดาหรือที่ร่วมทั้งมารดาก็เป็นเด็ก มีแต่อายุต่ำกว่าพ่อลงไปไม่สามารถจะทำอะไรได้ทั้งสิ้น ส่วนตัวพ่อเอง ยังเป็นเด็กอายุเพียงเท่านั้น ไม่มีความสามารถรอบรู้ในราชการอันใดที่จะทำการตามหน้าที่ แม้แต่เพียงเสมอเท่าที่ทูลกระหม่อมทรงประพฤติมาแล้วได้ ยังซ้ำเจ็บเกือบจะถึงแก่ความตาย อันไม่มีผู้ใดสักคนเดียว ซึ่งจะเชื่อว่าจะรอด ยังซ้ำถูกอันตรายอันใหญ่ คือทูลกระหม่อมเสด็จสวรรคต ในขณะที่เปรียบเหมือนคนที่ศีรษะขาดแล้ว จับเอาแต่ร่างกายขึ้นตั้งไว้ในที่สมมติกษัตริย์ เหลือที่จะพรรณนาถึงความทุกข์ อันต้องเป็นกำพวดในอายุเพียงเท่านั้น และความหนักของมงกุฎอันเหลือที่คอ จะทานไว้ได้ ทั้งหมดนี้ซึ่งมุ่งหมายอยู่โดยเปิดเผยรอบข้างทั้งภายในภายนอก หมายเอาทั้งในกรุงเองและต่างประเทศ ทั้งโรคร้ายในกายเบียดเบียนแสนสาหัส

เพราะฉะนั้น พ่อจึงถือว่าวันนั้นเป็นวันเคราะห์ร้ายอย่างยิ่ง อันตั้งแต่เกิดมาพึ่งได้มีแก่ตัว จึงสามารถที่จะกล่าวในหนังสือฉบับก่อนว่า เหมือนตะเกียงอันริบหรี่ แต่เหตุใดจึงไม่ดับ เป็นข้อที่ควรจะถามหรือควรจะเล่าบอก การที่ไม่ดับไปได้นั้น

๑. คือเยียวยารักษาร่างกายด้วยยาบำบัดโรค และความอดกลั้นต่อปรารถนา คือ ไม่หาความสุขเพราะกินของที่มีรสอร่อยอันจะทำให้เกิดโรคอย่างหนึ่ง

๒. ปฏิบัติอธิษฐานใจเป็นกลาง มิได้สำแดงอาการกิริยา โดยแกล้งทำ

อย่างเดียว ตั้งใจเป็นความแน่นอนมั่นคง เพื่อจะแผ่ความเมตตากรุณาต่อชน
ภายใน คือ น้อง และแม่เลี้ยงทั้งปวง ตามโอกาสที่จะทำได้ ให้เห็นความจริงใจว่า
มิได้มุ่งร้ายหมายขั้วต่อผู้หนึ่งผู้ใด การอันใดที่เป็นข้อกระทบกระเทือนมา
แก่แก่เพียงใด มากหรือน้อย ย่อมสำแดงให้ปรากฏว่า ได้ละทิ้งเสียมิได้นึกถึงเลย
คิดแต่จะมีความสุขให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยควรที่จะสงเคราะห์ได้อย่างใดก็
สงเคราะห์ มีที่สุดถึงว่าอายุน้อยเพียงเท่านั้น ยังได้จูงน้องเด็ก ๆ ติดเป็นพรวน
โตอยู่ทุกวัน แม่เจ้าคงจะจำได้ในการที่พ่อประพศิตอย่างใดในขณะนั้น

๓. ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ ซึ่งท่านเชื่อเป็นแน่ว่า พ่อเป็นแต่
เจวีศครั้งหนึ่งคราวหนึ่งอย่างเรื่องจีน แต่ถึงดั่งนั้นพ่อได้แสดงความเคารพนับถือ
อ่อนน้อมต่อท่านอยู่เสมอ เหมือนอย่างเมื่อยังมิได้เลือกขึ้นเป็นสมมติกษัตริย์
เช่นนั้น จนท่านก็มีความเมตตาปราณีขึ้นทุกวัน ๆ

๔. ส่วนข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งรู้ว่าคุณมีความรักใคร่นับถือพ่อมา
แต่เดิม ก็ได้แสดงความเชื่อถือรักใคร่ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน จนมีความหวังใจว่า ถ้า
กระไรคงจะได้ดีสักมีหนึ่งหรือถ้ากระไรก็จะ ..... ^(๑) เป็นอันตรายสักมีหนึ่ง

๕. ผู้ซึ่งรู้ว่าคุณเป็นศัตรูปองร้าย ก็มีได้ตั้งเวรตอบคืนเอา .... ^(๑) ไปงัด
ไม้ซุง ย่อมเคารพนับถือและระมัดระวัง มิให้เป็นเหตุว่า คิดจะประทุษร้ายตอบ
หรือโอนอ่อนยอมไปทุกอย่าง จนไม่รู้ว่าคุณผิดว่าชอบเพราะเหตุที่รู้ว่าคุณเป็นศัตรู

๖. ข้าราชการซึ่งเป็นกลางคอยฟังว่าชนะไหนจะเล่นนั้นนั้นมีเป็น
อันมาก แต่พ่อมิได้แสดงความรู้สึกให้ปรากฏเลย ย่อมประพศิตต่อด้วยอาการเสมอ
แล้วแต่ความดีความชั่วของผู้นั้น แม้ถึงรู้ว่าคุณเป็นศัตรูหรือเฉย ๆ แต่เมื่อทำ
ความดีแล้วต้องช่วยยกย่องให้ตามคุณความดี

๗. ผู้ซึ่งเป็นญาติพี่น้อง มิได้ยกย่องให้มียศศักดิ์เกินกว่าวาสนาความดี

---

(๑) ตรงที่ซึ่งจุดไว้ นั้น ต้นฉบับขาดหายไปหน่อยหนึ่ง ๆ ทั้งสองแห่ง

ของตัวผู้ นั่น ถ้าผู้ นั้นทำผิดต้องปล่อยให้ได้รับความผิด ผู้ นั้นทำความดี ก็ได้รับความดี เท่ากับคนทั้งปวง มีแปลกอยู่แต่เพียงมารู้ อยู่ในใจด้วยกันแต่เพียงว่า ปรารถนาจะให้ไปในทางที่ดี เพื่อจะได้ยกย่องขึ้น เมื่อไปทางที่ผิดก็เป็น ที่เสียใจ แต่ความเสียใจนั้นไม่มาหักล้างมิให้ยินยอมให้ผู้ผิดต้องรับความผิด

๘. ละเว้นจากความสุขสบาย คือกินและนอนเป็นต้น สักแต่ชั่วรักษาชีวิตไว้ พอดำรงวงศ์ตระกูลสืบไป พยายามหาคนที่จะใช้สอยอันควรจะเป็นที่วางใจได้ มีน้องเป็นต้น อันมีอายุเจริญขึ้นโดยลำดับ

๙. เมื่อมีผู้ร่วมคิดในทางอันดีมากขึ้น จึงค่อยแผ่อำนาจออกโดยยึดเอาทางที่ถูก ต่อสู้อันที่ผิด เมื่อชนะได้ครั้งหนึ่งสองครั้ง ความนิยมของคนซึ่งตั้งอยู่ในทางกลาง ย่อมรวนเรหันมาเห็นด้วยก่อน จึงเกิดความนิยมมากขึ้น ๆ จนถึงผู้เป็นศัตรูก็ต้องกลับเป็นมิตร เว้นไว้แต่ผู้ซึ่งมีความปรารถนากลับ อันจะถอยกลับมิได้เสียแล้ว ก็ต้องทำไป แต่ยอมเห็นว่า กำลังอ่อนลงทุกเมื่อ ๆ

๑๐. พ่อไม่ปฏิเสธว่า ในเวลาหนุ่มคะนองเช่นนั้นจะได้ชุกชนอันเป็นเหตุให้พลาดไปหลายครั้ง แต่อาศัยเหตุโอบอ้อมที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น และความรู้เห็นในผู้ซึ่งควรจะไวใจได้แก้ไขให้รอดจากความเสีย ถ้าไม่ได้ประพฤติดังเบื้องต้นแล้ว ไหนเลยจะรอดอยู่ได้ คงล้มเสียนานแล้ว การอันใดซึ่งเกิดเป็นการใหญ่ ๆ ขึ้น ดูก็ไม่น่าที่จะยกหยิบเอามากกล่าวในที่นี้ เพราะจะทำให้หนังสือยาวเกินไป แต่พอเพียงเชื่อใจว่าถึงเหตุเหล่านั้นจะเกิดขึ้นเพราะเป็นคนหนุ่ม ก็ยังได้ประโยชน์มากกว่าเสียประโยชน์ จึงได้ตั้งตัวยืนยาวมาได้ถึง ๒๕ ปีนี้แล้ว

บัดนี้ ลูกมีอายุเท่ากับพ่อในเวลาที่ได้มีความทุกข์เข็ญแสนสาหัสเช่นนั้น จึงได้มีใจระลึกถึงประสงค์จะแนะนำให้รู้เค้าเงื่อนแห่งความประพฤติ อันได้ทดลองมาแล้วในชั่วอายุเดียวเท่านั้น แต่จะถือเอาเป็นอย่างเดียวกันเหมือนตีพิมพ์ย่อมไม่ได้อยู่เอง เพราะบริษัทและบุคคลกับทั้งเหตุการณ์ภูมิพินบ้านเมืองผิดเวลากัน ในเวลานี้เป็นการสะดวกได้ง่ายกว่าแต่ก่อนมากยิ่งนัก ตัวชายใหญ่เองก็ตั้งอยู่ใน

ที่ผิดกันกับพ่อ ถ้าประพติตัวให้ตีได้เร็วกว่าง่ายกว่าเป็นอันมากในการภายใน แต่การภายนอกย่อมหนักแน่นขึ้นกว่าแต่ก่อน จึงจะเป็นการจำเป็นที่จะทำซ้ำ อย่างเช่นพ่อเคยทำมาไม่ได้ การสมัครสมานภายในต้องเรียบร้อยโดยเร็ว ไว้รับ ภายนอกให้ทันแก่เวลา จึงขอเตือนว่า

๑. ให้โอบอ้อมอารีต่อญาติและมิตรอันสนิท มีน้องเป็นต้น เอาไว้เป็น กำลังให้จงได้

๒. อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ไม่ว่าเจ้านายหรือขุนนาง ฟังคำแนะนำตักเตือนในที ควรฟัง

๓. อย่าถือว่าเกิดมามีบุญ ต้องถือว่าตัวเกิดมามีกรรม สำหรับจะเทียม แยกเทียมใด ทำการที่หนัก การซึ่งจะมีวาสนาขึ้นไปนั้นเป็นความทุกข์ มิใช่ ความสุข

๔. การที่เป็นเจ้าแผ่นดินไม่ใช่สำหรับมังมี ไม่ใช่สำหรับคุมเหงคนเล่น ตามชอบใจ มิใช่เกลียดไว้แล้วจะได้แก้เผ็ด มิใช่เป็นผู้สำหรับจะกินสบายนอน สบาย ถ้าจะปรารณาเช่นนั้นแล้วมีสองทาง คือ บวชทางหนึ่ง เป็นเศรษฐีทาง หนึ่ง เป็นเจ้าแผ่นดินสำหรับแต่เป็นคนจนและเป็นคนที่อดกลั้นต่อสุขและทุกข์ อดกลั้นต่อความรักและความชิงอันจะเกิดฉิวขึ้นมาในใจหรือมีผู้ยุยง เป็นผู้ ปราศจากความเกียจคร้าน ผลที่จะได้นั้นมีแต่ชื่อเสียงปรากฏเมื่อเวลาตายแล้ว ว่าเป็นผู้รักษาวงศ์ตระกูลไว้ได้ และเป็นผู้ป้องกันความทุกข์ของราษฎรซึ่งอยู่ ในอำนาจความปกครอง ต้องหมายใจในความสองข้อนี้เป็นหลักมากกว่าคิดถึง เรื่องการอื่น ถ้าผู้ซึ่งมิได้ทำใจได้เช่นนี้ ก็ไม่แลเห็นเลยว่าจะปกครองแผ่นดิน อยู่ได้

เมื่อลงปลายหนังสือฉบับนี้ ต้องขออำนวยการเจ้าซึ่งยังมิต้องรับการ ยกย่องเช่นพ่อต้องรับมา ในเมื่ออายุเพียงนี้ ยังมีพร้อมอยู่ทั้งบิดามารดาคนญาติ ซึ่งจะช่วยอุปถัมภ์บำรุงให้สติปัญญาความคิดแก่กล้าขึ้น จนถึงเวลาที่ควรจะรับแล้ว

และได้รับโดยความสะดวกรใจ ดีกว่าที่พ่อได้เป็นมาแล้ว ขอให้หมั่นศึกษาและ
ทำในใจในข้อความที่ได้กล่าวตักเตือนมานี้ ละความเกียจคร้าน ตั้งใจพยายาม
ทำทางไว้ให้จงดีทุกเมื่อ ถ้าสงสัยอันใดข้อใดไม่เข้าใจให้ถาม จะอธิบายให้ฟัง
ให้อ่านหนังสือนี้จำได้ทุกข้อ อย่าให้เป็นแต่เหมือนอ่านหนังสือพิมพ์เล่น.

(พระบรมนามาภิไธย) สยามินทร์

พระบรมราชาวาท ฉบับที่ ๓

พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๑๓

ถึงลูกชายคนโต^(๑)

ด้วยพ่อได้ตั้งใจไว้ว่า จะเขียนหนังสือ เป็นคำสั่งสอนตักเตือนเนื่อง ๆ แต่การที่จะทำนั้นหาโอกาสก็ยาก ทั้งถ้อยคำที่จะใช้ให้ปราศจากเป็นเสี้ยนหนาม กระทบกระเทือนผู้ใดก็ยาก อีกประการหนึ่งเป็นธรรมดาคนหนุ่ม ย่อมเห็นว่า คนแก่มุ่งง่ามเซอะชะหลงไหลเพื่อจ้อ พุดอันใดก็มักเอาแต่เรื่องที่ไม่ตรงกันกับ เวลาต้องการมาพูด ทำให้เสียเวลาที่จะฟัง แล้วทอดธุระเสีย ไม่ใส่ใจในคำตักเตือนนั้น แต่อันที่แท้จริง ฝ่ายคนแก่ก็เห็นว่า คนหนุ่มผู้นั้นเป็นผู้รู้ราตรีน้อย คือ ได้อยู่ในโลกน้อย ไม่เคยทุกข์ไม่เคยลำบาก เคยรับแต่ความสุข และมักจะคิดอ่าน อันใดฟุ้งซ่าน ด้วยเชื่อสติปัญญา เชื่ออายุ เชื่อความรู้ เชื่อคำยกยอ และเมาอยู่ในตัวเอง ด้วยเหตุทั้งหลายเหล่านี้รวมกับทั้งความปรารถนาต่าง ๆ ซึ่งเห็นแต่ทางสุข ไม่แลเห็นทางทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงเป็นการยากนักที่คนแก่จะเตือนคนหนุ่ม อย่าวว่าแต่เพียงให้อ่านหนังสือที่จดหมายให้ถึงสองเที่ยวเลย แต่เพียงให้อ่าน เที่ยวเดียว และให้เข้าใจเห็นจริงด้วยก็เป็นอันยากยิ่งนัก เพราะฉะนั้น หนังสือที่คิดหลายหนแล้วว่าจะเขียนก็ต้องรอไปรอไป ด้วยคาดไม่ได้ว่าผู้ที่อยู่ไกลกับผู้ที่อยู่ใกล้ จะแปลกยิ่งกว่ากันเพียงเท่าใด แต่ถึงอย่างไร ๆ ก็ดี ความคิดอันนี้ ไม่ได้ขาดไปได้ ย่อมเป็นห่วงบ่วงใยติดอยู่ในใจเสมอเป็นนิจ เว้นแต่ไม่สามารถ

(๑) สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร

ที่จะว่าผลก่อนเหตุให้ทั่วถึงไปได้ จึงขอตกเตือนไว้เป็นลำดับไปตามแต่จะมีโอกาส การที่กล่าวครั้งนี้ใช่จะกล่าวด้วยเหลว และด้วยหลงลืมว่าตัวมิได้เคยเป็นเช่นนั้น มาบ้างเลย เคยเป็นคนดีอย่างยิ่งมาตั้งแต่เด็กจนผู้ใหญ่ ที่แท้ก็ได้เคยเป็นแก่ตัวมา ไม่สู้ผิดอันใดกัน เว้นไว้แต่มีความเคารพความกลัวเกรงมาก ต้องตั้งตัวไว้ให้เป็น ที่พึ่งพระราชหฤทัยของทูลกระหม่อม ถึงแม้ว่าในเวลานั้น จะยังไม่รู้สึก ว่า เหตุการณ์ทั้งปวงที่ต้องกริ้วกราดก็ดี ที่ตำราสั่งสอนก็ดี ไม่เป็นการมีคุณอันใด แก่ตัว ก็ได้มารู้สึกโดยไม่ช้านัก และไม่มี ความโทมนัสเสียใจ ว่าการที่เราต้องกลัว มาแต่ก่อน ต้องจำประพุดติดตามมาแต่ก่อน อันไม่เป็นที่ชอบใจของเรานั้น เป็นการต้องทนทรมานเสียเปล่า มารู้สึกนึกเห็นจริงได้ และมารู้สึกพระเดชพระคุณ ซึ่งได้พระราชทานพระบรมราโชวาทานูศาสนอนันต์ดั่งนั้น ยิ่งนานวันเข้าก็ยิ่ง คิดเห็นมากขึ้น จึงทำให้มีความกล้าหาญที่จะเขียนหนังสือฉบับนี้เป็นคำสั่งสอน ในแผนกหนึ่ง ซึ่งจะใช้ได้ในเวลานี้หรือมิได้ ก็คงจะเป็นประโยชน์แก่ตัวไป ภายหน้าบ้าง

ในคำสั่งสอนชั้นต้นนี้จะว่าด้วยเรื่องความรัก ด้วยเตียนตัวเจ้าได้ตั้ง อยู่ในตำแหน่งที่คนทั้งปวงเห็นทั่วกันแล้วว่าจะเป็นผู้มีวิาสนาเป็นที่พึ่งพำนัก ของเขาทั้งหลายสืบไปภายหน้า ย่อมจะได้รับความยกย่องหรือช่วยคิดช่วยอ่าน หรือมันหมายตามสมควรแก่ทางที่จะเป็น ก็มีโดยมาก ที่จะเขียนไปด้วย อุกฤษฏ์ต่าง ๆ เข้าชักชวนยั่วน้ำใจโดยผู้ซึ่งประพุดนั้น รู้สึกก็ดี มิรู้สึกก็ดี ทำโดยสุจริตก็ดี หรือโดยการแก่งแย่งโดยความมุ่งหมายความดีภายหน้าก็ดี ความคิด และความประพุดของคนทั้งปวงเหล่านั้นมักจะทำให้ใจเพื่อนไปโดยมิได้ตั้งใจ จะแก่งแย่ง เป็นเพราะไม่รู้รู้สึกตัวที่จะระวัง

เมื่อจะพุดถึงความรักเช่นนี้แล้ว แรกแลเห็นหนังสือนี้ ก็จะต้องเห็นว่า พ่อเหลวไหลอวด หรือเคลือบแคลงกินแห่งคนไปเสียหมด ไม่เชื่อถือใครเลย หรือไม่เห็นผู้ใดดีกว่าตัวเสียเลย แต่ความจริงไม่เป็นเช่นนั้น พ่อต้องการนัก

ที่จะให้มีผู้รักใคร่ นับถือยกย่องให้มาก เว้นไว้แต่อยากจะทำให้รู้สึกตัวเลือกฟัน และให้รู้ว่าความจริงเป็นอย่างไร แล้วและประพุดิตนโอบอ้อมอารีต่อคน ทั้งปวงให้กว้างขวาง อย่าให้เมาในถ้อยคำที่ไม่ควรจะเมา ควรจะมีความรักใคร่ ต่อผู้ซึ่งมีน้ำใจจงรักภักดี ในเมื่อเขารักใคร่จะให้ เป็นประโยชน์จริง ๆ ถึงหากว่า ผู้ซึ่งจะมารักใคร่ รู้แล้วว่าไม่ทำประโยชน์อันใดให้ ก็ให้เป็นแต่เพียงไม่ถือนั้น เอาในการสำแดงความรักใคร่ อย่าให้ถึงสละละถอนฟาดฟันอย่างใด เป็นแต่ ให้กำหนดรู้ในใจไว้เท่านั้น เมื่อจะกำหนดผู้ซึ่งรักใคร่แล้ว ขอกำหนดไว้เพียง ๔ จำพวกในขั้นนี้ก่อน คือ พวกที่ ๑ นั้น คือพ่อ ย่อมมีความรักใคร่ตั้งแต่กำเนิด มาจนโตถึงเพียงใด ก็อาจจะรอดได้ว่าเป็นผู้ที่รัก ยิ่งกว่าผู้ที่รักอีกสามจำพวก อันจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

ผู้ซึ่งรักจำพวกที่ ๒ นั้นคือ มารดา เมื่อว่าตามแบบโบราณที่เขา นับแล้ว เขานับว่ามารดารักมากกว่าบิดาจนลงในคาถาก็ใช้ “มาตาปิตุอุภูฏฐานัง การปฏิบัติมารดาบิดา” ยกมารดาเป็นใหญ่กว่าบิดา ก็เป็นความจริง ด้วยมารดา ย่อมมีความรักใคร่ไม่เสื่อมถอย และฝังติดอยู่ในใจมิได้ขาด แต่ซึ่งพ่ออาจจะ เอาความรักของจำพวกที่ ๑ คือตัวพ่อไปประมุขนั้น ด้วยเหตุว่ามารดาร์กบุตร มักจะรักหลงไม่แลเห็นผิดชอบอันใดสุดแต่ลูกจะประพุดิตอันใด ก็ย่อมเห็นดีเป็นที่ชอบใจไปทุกอย่าง ใครจะกระทบกระทั่งอันใด ที่สุดจนตัวพ่อเอง ก็มักจะ ทำให้เข้าใจผิดไปว่าชะรอยจะไม่มีความรักใคร่ มีความมุ่งหมายใจรักใคร่ผู้อื่น จะตักเตือนว่ากล่าวอันใดก็เป็นแต่ปรักปรำ ด้วยความหวังใจมุ่งหมายต่อลูก ผู้อื่น ความรักเช่นนั้น ย่อมทำให้ใจผู้ที่ถูกรักเสื่อมคลายไปจากวิจารณ์ปัญญา คือ ความพิจารณาว่า คำตักเตือนทั้งหลายนั้น เป็นคำแท้จริงมีประโยชน์หรือไม่ มารดาร์กมักจะรักไปด้วยความมัวเมามากกว่ารักด้วยความพิจารณา ฝ่ายพ่อ รักนั้นไม่รักจู้จี้หรือมัวเมาเป็นเล่นโละพ่อไปก็จริง แต่ความรักนั้นปรารถนา แต่ทางที่ดี ย่อมแลเห็นสิ่งที่ไม่ดี จึงอาจจะประมุขผู้ว่าเป็นรักมีประโยชน์มากกว่า

ผู้ซึ่งรักจำพวกที่ ๓ คือเป็นผู้รักใคร่จริงหวังประโยชน์จะให้ดีจริง แนะนำในทางที่ดี ซึ่งมีความรักใคร่เช่นนี้ ยังมีมากเท่าใดก็ยิ่งดี แต่ถึงดั่งนั้นผู้ที่รักจำพวกที่ ๑ คือพ่อ ผู้ที่รักที่ ๒ คือแม่ ก็ยังประมุขได้ ด้วยเหตุใด ด้วยเหตุว่าธรรมตามมนุษย์ที่เกิดขึ้นในโลก ย่อมมีความรักตัวเป็นอย่างยิ่ง รักบุตรเป็นที่ ๒ ผู้ซึ่งรักจำพวกที่ ๓ นั้น เขาย่อมรักด้วยเหตุรักตัวเขาด้วยรักลูกเขาด้วย หมายความว่า จะได้เป็นที่พึ่งพำนักสืบไปภายหน้า ถึงตัวจะไม่มุ่งหมายว่าจะได้เป็นที่พึ่งแก่ตัว ก็จะได้เป็นที่พึ่งแก่บุตรสืบไป เขาจึงมีน้ำใจจงรักภักดีต่อโดยสุจริต แต่ส่วนพ่อซึ่งเป็นผู้รักใคร่จำพวกที่ ๑ เป็นผู้ซึ่งเป็นพ่อของตัวผู้ถูกรักนั่นเอง ไม่ต้องมีแยกออกไปอีกต่างหาก ถึงโดยว่าจะรักตัวมากกว่า ก็ย่อมตั้งใจว่าถ้าตัวล่วงลับไปแล้ว ลูกผู้ที่รักนั้นจะเป็นผู้อยู่แทนตัว ก็เหมือนกันกับจำพวกที่ ๓ ที่ถึงตัวไม่หมายพึ่งก็หมายจะให้บุตรได้พึ่ง แต่เขาต้องหมายบุตรเขา เช่นพ่อไม่มีที่หมายเพราะเหตุว่า ผู้ที่ถูกรักนั้นเป็นตัวลูกเสียเองแล้ว ต่างบุคคลกันอยู่ดั่งนี้ เมื่อพิจารณาก็คงจะเห็นได้ว่า ผู้ใดจะรักมากกว่ากัน ฝ่ายมารดาซึ่งเป็นจำพวกที่รักใคร่ที่ ๒ ก็เหมือนกันโดยนัยนี้ แปรกแต่อยู่ค้ำไปด้วยกันทั้งสองคนทั้งแม่ทั้งลูก และเชื่อว่าลูกคงจะมีความรักใคร่ตัวมากเป็นที่พึ่งพำนักแก่ตัวในเวลาเมื่อแก่เฒ่าหาตัดเด็ดเดี่ยวได้เหมือนดั่งพวกที่รักใคร่ที่ ๑ ซึ่งไม่ได้คิดจะหมายพึ่งพำนักคิดแต่จะไว้ต่อตัว แต่ยิ่งดีกว่าพวกที่ ๓ เพราะเหตุซึ่งไม่มีความมุ่งหมายต่อผู้อื่นด้วยเหตุว่าเป็นลูกของตัวเอง

ผู้ซึ่งรักใคร่ที่ ๔ นั้น คือผู้ซึ่งหวังต่อความดี ซึ่งจะมียศศักดิ์และอำนาจในปัจจุบันทันด่วน จะดีร้ายประการใดก็ตาม ถ้าได้ดีขึ้นแล้วเขาคงเป็นผู้มีบำเหน็จบำนาญ ได้รับผลลาภและยศทันตาเห็น ซึ่งผู้รักจำพวกนี้ มักจะทำให้ถูกใจ ไม่ต้องเลือกว่าดีชั่ว และมักจะเป็นผู้ส่อเสียดให้เกิดความกینแฉงแคลงใจ ในระหว่างพวกที่รักที่ ๑ กับผู้ที่ถูกรัก หรือพวกที่รักที่ ๑ กับผู้รักที่ ๒ ด้วยกระทำให้เมา้มัวไปด้วยเหตุว่าผู้ที่รักที่ ๒ ย่อมถ้าเมา้มัวอยู่เป็นธรรมดา

อยู่แล้วมักจะประชันกับผู้รักที่ ๓ ด้วยเหตุว่าผู้รักที่ ๓ ย่อมมีวาจาและการชักนำจิตกร่อยไปกว่าผู้รักที่ ๔ ผู้รักที่ ๔ ย่อมประมุขผู้รักที่ ๓ ได้ด้วยเหตุฉะนี้ ผู้รักที่ ๔ อยู่ข้างจะไม่สู้ที่อยู่บ้าง แต่ถึงดังนั้นไม่ควรจะตัดทิ้งเสีย ควรจะรักรักนั้นไว้ เพื่อให้เป็นที่อดหนุน แท้จริงก็มีประโยชน์ได้มากเหมือนกัน เป็นแต่ให้พึงประมาณใจ รู้จำพวกบุคคล ว่าคนรักเรานั้นรักขั้นนี้ ๆ เป็น ๔ จำพวกดังเช่นที่กล่าวมาแล้ว แล้วประพาศความดีตอบให้สม่ำเสมอ ถ้าผูกพันผู้ซึ่งมีน้ำใจรักใคร่ทั้ง ๔ จำพวกนี้ไว้ได้ด้วยสติสัมปชัญญะ มิใช่เพลินมิใช่หลงแล้ว จะเป็นที่ตั้งแห่งความเจริญดีแก่ตนสืบไป ขอให้เข้าใจว่าคำสั่งสอนนี้ ไม่ได้ให้ตัดไม้ตรีจากผู้หนึ่งผู้ใด เป็นแต่ให้รู้ประมาณ แต่อยู่ข้างจะลึกเข้าใจยาก ด้วยเหตุว่าได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า จะแต่งให้พ้นจากการกระทบกระเทือนยากนัก ถ้าอ่านแล้วและตริตรองสอบสวนไปหลาย ๆ เที้ยว ก็คงจะเข้าใจได้ในคำสั่งสอนนี้ เมื่อมีเวลาจึงจะได้ว่าด้วยเรื่องอื่นต่อไป

(พระปรมาภิไธย) จุฬาลงกรณ์ พร.

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. พระบรมราชโองบาทพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ พระราชปราวรภในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าด้วยเรื่องทาสและเกษียณอายุ กับสำเนากระแสนพระบรมราชโองการ พระราชบัญญัติ พระราชดำรัส พระราชหัตถเลขา และประกาศการศึกษา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่เอม หิมะทองคำ ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง, ๒๕๐๙.

รายนามคณะอนุกรรมการ
ศึกษามาตรการส่งเสริมความเข้าใจ
เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะประมุข
ของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

*****

อนุกรรมการ ประกอบด้วย

๑. พลเอก วิชญ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา
ประธานคณะอนุกรรมการ
๒. พลเอก คณิต สาทัทักษ์
รองประธานคณะอนุกรรมการ คนที่หนึ่ง
๓. นายสุรศักดิ์ มุกประดับ
รองประธานคณะอนุกรรมการ คนที่สอง
๔. พลตำรวจเอก สมศักดิ์ แขวงโสภา
อนุกรรมการ
๕. พลตำรวจโท จิรสิทธิ์ มหินทรเทพ
อนุกรรมการ
๖. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทิพย์วัลย์ สมุทรักษ์
อนุกรรมการ
๗. นางชาลอต โทณวนิก
อนุกรรมการ
๘. ดร. อานนท์ ทับเที่ยง
อนุกรรมการ

๙. ดร.กมล มุขประดับ

อนุกรรมการ

๑๐. นายทวีศักดิ์ เดชเดโช

อนุกรรมการ

๑๑. พันเอก วรวุฒิ แสงทอง

อนุกรรมการ

๑๒. นายพีรศักดิ์ จันทร์สีวานนท์

อนุกรรมการและเลขานุการ

ที่ปรึกษาคณะอนุกรรมการ ประกอบด้วย

๑. นายอนุศักดิ์ คงมาลัย

๒. พลเอก วิศิษฐ์ บุศยารัตน์

๓. นายกฤษณ์สัมพันธ์ เมนะสุต

๔. นายเสน่ห์ ห้องสุวรรณ

รัชกาลที่ ๕

ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีในการส่งเสริมการศึกษา
และอบรมพระราชโอรสและพระโอรส
โดยการส่งไปเรียนต่างประเทศ เพื่อกลับมารับใช้ประเทศ
ให้เป็นผู้ปกครองที่ดี เสียสละ ทำเพื่อประเทศชาติ
โดยในระหว่างนั้น พระองค์ได้ทรงเขียนจดหมาย
เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของพระราชโอรสและพระโอรสทุกพระองค์
ในระหว่างที่ได้ศึกษาอยู่ต่างประเทศอย่างสม่ำเสมอ
ซึ่งจดหมายแต่ละฉบับนั้น จะมีคำสอนที่น่าจดจำ
และนำไปปฏิบัติตามเป็นอย่างยิ่ง

คณะกรรมการวิสามัญ
การพิทักษ์และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์
สภานิติบัญญัติแห่งชาติ